

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मा सम्बुद्धस्स

आनन्द भूमि

THE ANANDA-BHOOMI (BUDDHIST MONTHLY)

यसभित्र

१. बुद्ध-बचन	१
२. सम्पादकीय	२
३. चार आरक्ष-भावना	३
४. के बुद्धर्म हिन्दू धर्मको शाखा हो ?	५
५. पूजा भक्ति	८
६. एक विस्मृत भिक्षु-आनन्दपाल	९
७. आध्यात्मिक शिक्षा	१२
८. विक्रमसील र विक्रमशिला	१५
९. श्री शिवदेवसंस्कारित.....	१८
१०. बोद्ध जूग्या कारण	२२
११. व्यविधाः थंकि मनूतसे	२३
१२. विकल्पया दृष्टिकोणं भेदभाव पित्त्वःगु	२३
१३. Life is not struggle	२६
१४. बोद्ध-गतिविधि	२६

(पूमिस्थरं मुद्रामा भगवान् बुद्ध)

एक प्रतिको रु. ३। वार्षिक ग्राहक शुल्क रु. ३०। आजीवन ग्राहक शुल्क रु. ३००।

बुद्धसम्बत् २५३५

वेपालसम्बत् ११११

वर्ष १९

कर्तिपुन्ही

कौलाथ्व

अंक ६

विक्रमसम्बत् २०४८

1991 A. D.

Vol. 19

आश्विन

October

No. 6

‘आनन्दभमि’ को नियम

- १) “आनन्दभूमि” आनन्दकुटीविहारगुठीद्वारा प्रकाशित हुने पहिलो बुद्धधर्म सम्बन्धी मासिक पत्रिका हो । यो प्रत्येक पूर्णमासिको दिनसम्ममा निस्कनेछ । यसको आजीवन ग्राहकशुल्क रु. ३००।- र वार्षिक ग्राहकशुल्क रु. ३०।- छ । जुनसुकै महिनामा पनि ग्राहक बच्च सकिन्छ । एक प्रतिको रु. ३।- मात्र ।
 - २) यो आनन्दकुटीविहारगुठीको मुख्यपत्र हो । यसमा बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित विषय छापिनेछ ।
 - ३) लेखकद्वारा प्रकट भएका कुनैपनि विचारमा लेखको उत्तरदाइत्व लेखकमै हुनेछ, सम्पादकमण्डल हुनेछैन ।
 - ४) लेखकले नेपाली, नेपालभाषा, अंग्रेजी र नेपालका अरू गुरुड आदि भाषामध्ये कुनैपनि भाषामा लेखिए पठाउन सकिन्छ र पठाइएको लेख फिरपिठाउने व्यवस्था गर्न नसकिने भएको ले प्रतिलिपि आफूसँग राखिए पठाउनु वाञ्छनीय छ । अंग्रेजी बाहेक अरू कुनै पनि भाषाको लिपि देवनागरी हुनुपर्दछ ।
 - ५) लेख पठाउँदा पूरा साइजको कागजमा एकपट्टिमात्र लेखेर पठाउनुपर्नेछ । कार्बोनहाली उतारिएको प्रतिलिपि लेखलाई स्थान नदिन सकिनेछ ।
 - ६) ग्राहकशुल्क, विज्ञापन तथा प्रबन्ध सम्बन्धी पत्र व्यवस्थापकको नाउँमा आनन्दभूमिकार्यालयमा पठाउनुपर्छ । पत्रव्यवहार गर्दा आफ्नो ग्राहकसंख्या तथा नाम ठेगाना राम्ररी लेखिएको हुनु जरूरी छ । ठेगाना हेरफेर भएमा व्यवस्थापकलाई सूचना दिनुपर्छ र पत्रिका समयमा नपुगे लिखित सूचना दिने गर्नुपर्दछ ।
 - ७) कुनै पनि लेख प्रकाशित गर्न वा नगर्न अधिकार सम्पादकमै रहनेछ ।

(ल्यूने कभरया दुने पेजया ल्यं)

सक विमोचन

੧੧੧੧ ਯੱਲਾਗ। ੫, ਯਲ-

नांदंहा संस्कृति थूमि हेमराजं चैविज्याःगु
 'करणामय बुँगमलोकेश्वरया संस्कृतिक पृष्ठभूमि' नांगु
 सफू बद्रीरत्न वज्राचार्यपाखे विमोचन जुल । उद्धयलय
 मन्त्रव्यूह स्वूर्पे प्राप्त आशाराम शाक्यं धैविज्यात् । 'हेमराज
 शाक्य छह्य नेपाःया बुद्धर्म, संस्कृति व दर्शनया विश्व-
 कोष खः । अले द्वयुर्लिनेपाःया व्यक्तित्व खः ।' सफूया
 प्रकाशक राजकुमार शाक्यपाखे लतसकुस च्वचु जगु उद्ध-
 लय 'इनाप'या संपादक कृष्णसुन्दर मत्त्वं हेमराज एहा
 पुलांगु खेया जागरणया लागी नेतृत्वं विद्याच्वंहा व्यक्ति
 खः, उकि वसपोलयात् प्रज्ञाप्रतिष्ठान थे जाःगु संस्थाय
 तयाः सेवा कायेगु व सम्मान बीगु यायेमाः धंदिल ।

युद्धलय् मनुनाव्युसे मानविकी संकायया दीन
डा. तुलसीराम बैद्य संस्कृति संबन्धि सारगम्भित हैं न्यनेन-
माः सा हेषराजयथाय् हे व्यावर्येगु खंकसे सक्षित प्रेरणा
दीह्य वय्कःपात सरकारी स्तर कदर मजूसाँ
जनस्तरं कदर ज्ञायाच्च गु हे छग् महत्वया खे खः

धंदिल । अथे हे समाजसेवी भक्तिवास श्रेष्ठ धंदिल—
“बुंगद्यःया विषये स्वदेशी विदेशी विद्वान् पिसं यक्वं सफूत
चवैतःगु दःसां उगु सफूत द्यने द्यानेजक इयेखंक चवैतःगु
खः, धारेयो बुंगद्यःया विषय ला थुगु सफुतिइ कुणाक
दु । थव छां रेफरेन्स बुक थें हे जू वःगु दु । इतिहासकार
बादुराम आचार्य व बालकृष्ण शर्मा थें याःपिसं चवैयकू-
कथयाः सफूत ला वेकःथें याःपिसं हे च्वेगु जुल तर नेपा:
या व स्तविक संस्कृति थकायेगु तालयागु इतिहासया सफू-
डा० तुलसीराम वैद्ययें याःपिस चवयेमा । थुगु शताब्दिइ
थये जुल जक धायेगु संस्कृतिक इतिहास मखु ।” समा-
पतिया आसनं सत्यमोहन जोशीं धंदिल— “हेमराजया
थुगु सफुतिइ विज्ञान व व्रविधि कथं नेवा: तथ्यगु करामत
व सीप तसकं चवःन्द्याःगु क्यनातःगु दु । लोकेश्वरया
प्रभावं हेमराजया थुजोगु सफूत पिहां वयेफूगु खः । बुंगद्यः
मानय् मयाइपि मेगु धर्मावलम्बीपिसं चवःगुलौ उलि ग्यसु
खने मदंगु स्वाभाविक खः, अले बुंगद्यः मानय् याइत्यसिन्न
चवःगुलि थव सफू नेपा:या संस्कृतिक धुकुतिइ छगु श्रपूर्वगु
बस्तु जुया: पिदंगु दु । थुब्यलय् चवमि हेमराज शास्त्र
सकलसित सप्तवृद्धि जुयेमा धका: आशिका यानाविजयात ।

ब्रिटिश भूमि

प्रधान-सम्पादक
भिक्षु अश्वघोष

व्यवस्थापक
भिक्षु मंत्री

३०८८

सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फोन नं. २-१२६५५
पोष्टबक्स नं. १४१८

व्यवस्थापन सहयोगी
श्रामणेर कोणड़ज्ञ

कार्यालय

'आनन्दभूमि'

आनन्दकुटीविहार
पोष्टबक्स नं. ३००७
इवयम्, काठमाडौं
फोन नं. २-७९४२०

३०८८

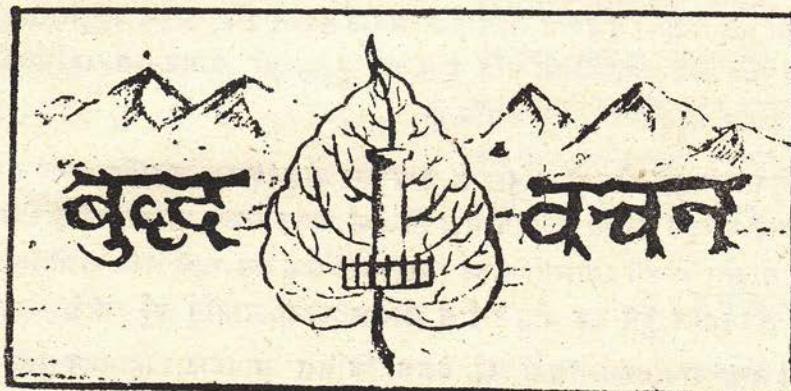
नगर-कार्यालय

श्रीघःविहार

नःघल टोल
काठमाडौं ।
फोन नं. २-२७९५०

प्रकाशक

आनन्दकुटी विहारगुठी
आनन्दकुटी, काठमाडौं

सन्तोष र असन्तोषलाई छोडी, शान्त र क्लेश रहित
भइसकेको बोर पुरुष भएर लोकलाई
जित्नेलाई म ब्राह्मण भन्दछु ।

सम्पादकीय

लुम्बिनी विकास कोष

भगवान् बुद्धले जन्म लिएको नेपालमा बौद्धहरू धेरै हुनु स्वाभाविक हो । यहाँ भगवान् बुद्ध जन्मनुअधिको बुद्धधर्म सम्बन्धी कुनै शिलापत्र, पुस्तक वा अन्य प्रामाणिक बस्तु पाइन सकेको छैन । बुद्ध जन्मनुपछि पनि लुम्बिनीको अशोक स्तम्भअधि गौतम बुद्ध सम्बन्धमा कुनै तथ्य प्रमाण पाइन सकेको छैन तापनि लुम्बिनी भगवान् बुद्ध जन्मेको स्थान हो भन्ने चाहिँ सबैले तथ्य मानेका छन् ।

भगवान् बुद्धलाई शान्ति र अहिंसाका अग्रदूतको रूपमा विश्वले महामानव मानेका छन् । यही फलस्वरूप सानै देश भएपनि नेपालको परिचय विश्वका कुना काप्तामा पुरन गएको छ । बुद्धको सम्मान स्वरूप विभिन्न राष्ट्रले बुद्धको जन्मस्थानको नाताले लुम्बिनीको विकासको लागि करोडौं करोडको सहायता दिने भएको छ । वाहिरिया सहयोगको सहुपयोग गर्न सरकारी स्तरमा लुम्बिनी विकास कोषको स्थापना भएको छ । हाल लुम्बिनी विकास कोषको पुनर्गठन हुने भएको छ । यस पुनर्गठनमा लुम्बिनी विकासको लागि हाँदूर भावते समर्पित हुने व्यक्तिहरूलाई समावेश गर्नु आवश्यक छ किनकि धेरै वर्षदेखि गुह्योजना संचालन भएर पनि आजसम्म यसको विकास कार्य अधुरो नै रहिरहेको छ । हुनत सबै नेपाली बुद्धप्रति सम्मान नै जनाउँछन् तापनि कहिले कहिले आफना आराध्य देव नहुँदा काम काजमा अन्य मनस्थितिले पनि काम गर्ने हुन्छ, यो मानव-स्वभावभित्रकै कुरा हो । आजसम्म यसको विकास नहुनुमा यो नमूना पनि हो ।

अतः अब पुनर्गठन हुने कोषको समितिमा जन्मजात बौद्धहरू नाई आगाडि सरिर यसको विकासमा तदारकता ह्याई राष्ट्रकै इज्जत सम्मान बढाउने तर्फ कदम चाल्नु आवश्यक छ । अध्यक्ष पर्यन्त बौद्ध रहेमा यसभा तीव्रता आउने स्वाभाविक छ । सरकारी उदारता रहने गरी मन्त्रीमध्येबाट अध्यक्ष नभै विशेषज्ञ तथा लगानशील कुनै एक बौद्धनाई नै अध्यक्ष पदमा आसीन गर्नु ज्यादै राख्न रुहनेछ ।

लुम्बिनीमा बौद्ध वातावरण सूजना भई, देशका विभिन्न भागबाट त्यहाँसम्म पुरने बाटो पुल निर्माण भएको देख्ने अभिलाषा नेपालीहरूको मात्र नभै बुद्धप्रति आस्था राख्ने विश्वका धेरै देशका महानुभावहरूको रहेको छ भन्ने कुरा ठाउँ ठाउँबाट सहायताको रकम आएको र वचनबद्ध भएकोबाट नै स्पष्ट भइरहेको छ । अतः अब बनिने कोषको समितिले जिम्मेदारी निभाई राष्ट्रको इज्जतमा पालिस लगाउनेछ भन्ने आनन्दभूमि ठूलो आशा राख्दछ ।

चार आरक्ष-भावना

□ भिक्षु विशुद्धानन्द

दुःखमुक्तिको लागि सतिपट्टान विपस्थना जस्तो अचूक झोषधी अरु छंच । तैपति विपस्थना ज्ञानमा प्रतिष्ठित नभएसम्म मन विचलित हुन सक्छ । साधारणतया मन भय, त्रास, राग, द्वेष (क्रोध) र अहंकार जस्ताले विकारयुक्त हुने गर्दछ । यिनै विकारहरूलाई हटाउन साधारण अवस्थामा चार आरक्ष-भावना गर्न लगाइन्छ । विशेष गरी ध्यान अभ्यासमा मन समाधिस्थ हुन थालेपछि मनले एउटै विषयलाई बारम्बार ग्रहण गर्ने हुनाले राग, द्वेष आदिलाई ग्रहण गर्दा आसमझदार (बेहोसी) योगीलाई धेरै हानि हुन सक्छ । अतः ध्यानयोगीले पनि ध्यान बस्नुअघि चार आरक्ष-भावना गर्नुपर्दछ ।

चार आरक्ष-भावना मनले, बुद्धानुस्मृतिद्वारा भय र त्रास, अशुभ-भावनाद्वारा राग, मैत्रीभावनाद्वारा क्रोध र मरणानुस्मृतिद्वारा अहंकारलाई हटाउन सजिलो पर्दछ । बारबार पढ्नाले पनि कण्ठस्थ भएर आए जस्तै समाधि निमित उत्पन्न हुँदा शील, समाधि र प्रज्ञालाई टेबा दिन्छ । आपनो कर्मको फल आउने हात्तो जीवनमा अविचिन्न कर्मको ठूलो प्रभाव छ । अतः चार आरक्ष-भावना नियमित गर्दछ भने अयुतिकालमा समाधि निमित भएर आउंदा आसम्भ कर्म बनेर कुशल कर्म निमित भई सुगति प्राप्त हुन सक्छ ।

त्यसैले चार आरक्ष-भावना छोटकरीमा वा विस्तृतमा आफूलाई सुहाउंदो गरी अभ्यास गर्नुपर्दछ । पालिभाषा वा मातृभाषा वा जुनसुके भाषामा पनि

अभ्यास गर्न सकिन्छ । चार आरक्ष-भावना गर्ने एउटा विधि यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ ।

१. बुद्ध (धर्म, संघ) अनुस्मृति

नमस्कार वहाँ भगवान् सम्यक् सम्बुद्धलाई ।

वहाँ भगवान् हुनुहुन्छ अरहन्त सम्यक् सम्बुद्ध, विद्याचरणसम्पन्न, सुगत, लोकविद्, अनुत्तरपुरुषदम्म सारथि, देवेमनुष्यका शास्ता ।

भगवान् स्वाख्यात हुनुहुन्छ, भगवान् देसित धर्म सांदृष्टिक कालरहित परीक्षणयोग्य निर्वाणगामी विदित गर्न योग्य हुनुहुन्छ ।

सुपतिपन्न भगवान्को शावकसंघ, उजुप तिपन्न भगवान्को शावकसंघ, न्यायपतिपन्न भगवान्को शावकसंघ समीचित पतिपन्न भगवान्को शावकसंघ, यिनै चार जोडी पुरुषयुक्त, अष्ट पुरुष पुद्गलहरू, हुन् भगवान्का शावकसंघ, आह्वानीय, पाहुनीय, दक्षिणीय, अञ्जली-करणीय, अनुत्तर पुण्यक्षेत्र छन् ।

२. मैत्रीभावना

दुःखी हुने इच्छा हुँदैन कसेको,

सुखी हुने मात्र चाहना गर्दछ ।

आफू जस्तै सुखी हुने इच्छा सबैको,

त्यसैले सबै प्रति मैत्री भाव राखौं ॥

म वैररहित क्रोधरहित होऊँ
बाधारहित होऊँ सुखी निरोगी होऊँ ।
निर्भय होऊँ दुःखमुक्त होऊँ
भोग सम्पत्तिबाट बच्चित होऊँ ॥

म जस्ते मेरा आमा बाबू गुरु
हितैषी परिचित उपेक्षित राखूँ ।
वैररहित होउन् निर्भय रहन्
सुखी निरोगी रहन् दुःखमुक्त होउन् ॥

विहार शहर जिल्ला राज्य महादेश
पृथ्वी चक्रवालका सारा प्राणी ।
वैररहित होउन् निर्भय रहन्
सुखी निरोगी रहन् दुःखमुक्त होउन् ॥

३. अशुभ-भावना

तारिक गङ्ग कसरी अशुभ शरीरको
दुर्गन्ध रोग विरुपताले भरेको ।
सिंगार पटारले बाहिर सुन्दर देखिने
ज्ञानले चित्र हेर्दा घिनलाग्दो भेटिने ॥

मृगौला गिदी फोकसो कलेजो मुटु आन्द्रा
यदि बाहिर देखाए गिद्ध स्थालले घेर्ला ।
मलमूत्र धाउ खटेराले सिंगारेको
खकार सिंगान चिप्राहरूले भरिएको ॥

क्यान्सर डाइबिटिज टीवी टिटानस
डलडमुगर गलस्टोन हार्टश्रद्धाक अल्सर ।
जुगाको भान्साघर कीटाणुको खुला चर्पा
परजीबीहरूको प्रसूति रोदी घर ॥

चाउरिने ग्रंगहरू कला झें छाला
अस्थिपञ्ज रको राश नरा करडको तमाशा ।

धनुष जस्ते ढाड मुजुरको झें खुट्टा
पेण्डुलम जस्ते हलिलने नितम्ब ॥
चिम्पाङ्गजी झें अनुहार नरिवल-जटाङ्गे केश
दुर्गन्धित श्वास गुच्चा झें आँखा ।
करौंती झें दांतहरू चाल्नी जस्तो गाला
वास्तवमा कुहिएको फर्सी झें शरीर ॥

४. मरण-अनुस्मृति

हावा आउँदावेरि बत्ती निम्बे जस्ते
आयु क्षय भएर मृत्यु प्राप्त हुन्छ ।
अन्य प्राणीहरू मरिगए जस्ते
म पनि अवश्य मरिजानुपर्छ ॥

बिजुली चम्के झें पानी-फोका जस्ते ।
दुबोमा टटिकने शीत थोपा जस्ते
एके क्षण नरोकी सूर्य प्रस्ताए जस्ते
जन्म हुने प्राणी मृत्युतिर दौडिन्छ ॥

काम सुखभोगमा भुल्दाम्बुल्दे
दुर्घटना रोग आदि निहुं पारी ।
शिकारीले शिकारको मौका ताके जस्ते
कति बेला कुन क्षण मृत्यु आइलाग्छ ॥

घनी शक्तिशाली समृद्ध यशस्वी
पुण्यत्रान् ऋद्धिवान् योगी अरहत्त ।
सम्बुद्धहरू पनि मृत्यु हुन्छ भने
म जस्ताको त कुरा के गर्नु ॥

दार्शनिक बैज्ञानिक कवि नेता सबै
हिन्दू बौद्ध इसाई मुसलमान पनि ।
स्त्री पुरुष बालक युवा बृद्धालाई
मृत्युले नष्ट गर्द भुलाहिजा लगारी ॥

के बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा हो र ? (खण्डनको मण्डन सहित)

□ तिलकमान गुभाजू

मैले आपनो “के बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा हो र ?” नामक पुस्तिकाको आखिरीमा लेखेको छु—“कसेको मौलिक प्रस्तितवामा धर्मका पुन्याउन बुद्धिमानी होइन । धर्म जस्तो विषयलाई जतिखेर पायो उतिखेर कोट्याउँदा समाजमा त्यसको नरामो अतर पर्न सक्छ । यो शाखा हो र होइनको विवादले अरु मनोमालिन्यता त्याउन सक्छ, आजको हाम्रो स्वस्थ धार्मिक एं सामाजिक स्थिति धर्मिलिन सक्छ ।”

तर मेरो यो कुरा स्वनामधन्य केही विद्वान्‌हरूलाई पचेन छ र उहाँहरूमध्ये केहीले प्रत्यक्ष एं परोक्ष रूपले त्यसको खण्डन गर्ने प्रयास गर्नुभएको रहेछ । परोक्ष कसले के भन्यो, त्यसको पछि लागेर साध्य हुँदैन । प्रत्यक्ष हेँ हो भने गङ्गाधर पराजुलीले आपनो धोती फुकालै लेख्नुभएको खण्डन पुस्तिका विभिन्न नाममा देखिँदैछन् । यसमा मैले त्यही पुस्तिकाको प्रतिउत्तर दिने प्रयास गर्दैछु ।

मैले मेरो त्यो “के बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा हो र ?” नामक पुस्तिका २०३६।४० सालतिर लेखन शुरू गरेको थिए, जुन बेला यो देशमा निरंकुश पञ्चायती प्रजातन्त्र विद्यमान थियो । पछि त्यो पुस्तिका छापिई २०४६ सालको पौष महिनामा लुम्बिनीमा भएको दोथो राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनमा वितरण गरिएको थियो । त्यसबेला पनि देशमा पञ्चायती प्रजातन्त्र नै थियो । तै पनि मैले हसमा

कुनै राजनीतिक कुरा लेखेको छैन । मैले धर्मको साधारण विषयलाई लिएर लेखेको किताबलाई गङ्गाधर पराजुलीले राजनीतिक रङ्ग दिन खोज्नुभएको छ र त्यसबाट राजनीतिक फाइदा उठाउन खोज्नुभएको छ । उहाँले आपनो त्यो खण्डन पुस्तिकाको पेज १ को पाँचों र छोर्ठों पंक्तिमा प्रष्ट लेख्नुभएको छ—प्रजातन्त्रको संवर्धन गर्नुपर्ने बेलामा नेपालीलाई कुटाई प्रजातन्त्रको हत्या गर्न लेखिएको हो कि ?

मलाई उहाँले शुरूमा नै प्रजातन्त्रको (पञ्चायती प्रजातन्त्रको) हत्यारा सिद्ध गरेर जनताको नजरबाट गिराउने प्रयास गर्नुभएको रहेछ । पञ्चायतकालमा त्यसो गर्नु स्वामानिक पनि थियो किनभने त्यसबेला धेरैले आपनो विरोधीलाई फसाउन त्यसै गर्थै । गङ्गाधर पराजुली जस्तो सोम्य व्यक्तिले म जस्ताको चरित्र हत्या गर्न खोज्नु यसो हेरेमा असाधारण कुरा हो तर उहाँमा निहित पूर्वग्रिही भावना हेर्दा त्यो अस्वामानिक र असाधारण भन्न मिल्दैन किनभने उहाँ र उहाँ जस्ता विद्वान्‌हरूले म र म जस्ता आपनो धर्म र जातिको उन्नति र विकासको लागि एक दुई कदम चाल्न खोज्नेहरूलाई यस्तै चाल चलेर अनेक काण्डमा फसाउने प्रयास गरेको इतिहासमा नदेखिएको होइन । यो त उहाँ र उहाँ जस्ता विद्वान्‌हरूको विशेषता नै हो ।

फेरि पञ्चायती कालमा त्यसरी राजनीतिक रङ्ग

दिएर विरोधीलाई फसाउनु सजिलो पनि थियो । चम्चाबालहरूले त्यसै व्यवस्थालाई प्रजातान्त्रिक व्यवस्था हो भनी अनेक प्रशंसा गरेर लेखेको सर्वविदित छ । त्यसमा पनि जुनबेला मंले त्यो पुस्तिका सेख्दै थिए, त्यसबेला उहाँ राजदरबारमित्रको जागिर पाउनका लागि जेरबहादुर भल्ल र दामोदर शासेरको ढोका घट्टच्याउँदै हुनुहुन्थ्यो । त्यस्तो बेलामा भ जस्तो कांपे सी मुर्गा फेलापार्नु उहाँको ठूलो साइतको कुरा हो । बी० पी० कोइरालाले गर्दा देश बिगान्धो भन्दै हिँड्ने गङ्गाधर पराजुलीले बी० पी० के छन्यायी भै काम गर्ने ममाथि त्यसबेला त्यस्तो आरोप लगाउनु एक तीरले दुइटा चरा खसाउनु जस्तै हो । को कति वानीमा छ भन्ने कुरा यस्तै आभिव्यक्ति र व्यवहार-बाट पहिचान हुने कुरा हो । उहाँकी भाषामा कुटिलता छ, पञ्चायतको मोह छ र मरीचमानको गन्ध छ । मरीचमानले प्रयोग गर्ने गरेको भाषा उहाँले त्यो पुस्तिकामा प्रयोग गर्नुभएको छ— मुट्टीभर, प्रजातन्त्रको संवर्धन गर्नु-पर्ने बेलामा, नेपाली—नेपालीलाई फुटाई प्रजातन्त्रको हत्या गर्न लेखिएको आदि आदि । तर मरीचमानले नेपाली राष्ट्रिय पोशाक दौरा सुखवाल लगाउने गर्नुहुन्छ भने गङ्गाधरले त्यो कहिल्ये लगाउन चाहनुभएन । त्यसकारण भ भन्छु धन्य उहाँको देशप्रेम ! धन्य उहाँको प्रजातन्त्र-प्रतिको प्रतिबद्धता !

पछि मेरा बा र बाजेलाई संझेपछि गङ्गाधर पराजुलीको ममाथिको त्यो भ्रम धारणा गलत सावित भएछ । त्यस सम्बन्धमा उहाँ आफै लेख्नुहुन्छ— त्यसै परिवारका तिलकमानले आज यत्रो विद्रोह गरे होलान् (त्यस्तो बेलामा कांपे स बने होलान् ?) भन्न सकिंदैन, कदापि सकिंदैन, (पेज १ को १७ र १८ पंक्ति) धन्य

उहाँको पणिडत्याइ । धन्य उहाँको धारणा ! धन्य उहाँको मानिस पहिचान गर्ने क्षमता ! मेरा बा र बाजेको स्मरणमात्रले पनि उहाँ आफै गलत सावित हुनुहुन्छ । त्यस्तो विद्वान्‌लाई भ अरु के भनौ ?

त्यस सम्बन्धमा भ यति नै भन्छु— मेरा बा र बाजेलाई सम्झे ज्ञै उहाँले बुद्धिमत्ता का मौलिक कुराहरू-लाई हृदर्यगम गर्नुभएको भए बुद्धिमत्रतिको वर्तमान धारणा पनि गलत सावित हुनेछ र बुद्धिमत्ता नै सबभन्दा थोडै धर्म रहेछ भनेर पूर्वाहाणहरू अश्वजित, सारिपुत्र औड्गत्यायन, महाकाश्यपहरू ज्ञै उहाँ पनि बुद्धिमत्ता प्रवेश गर्नुहुनेछ ।

तर त्यो आशा अहिले नै गर्न सकिंदैन । त्यो तहमा पुग्नु त्यति सजिलो छैन । गङ्गाधर पराजुली उमेरले बूढा हुनुभएपनि विद्यावारिधिले अलंकृत हुनुभए पनि उहाँमा निहित पूर्वाग्रही भावना र अरूलाई तुच्छ सम्झी गाली गलौज गर्ने प्रवृत्तिले उहाँलाई त्यो तहमा पुग्न दिँदैन । उहाँको त्यो १४ पृष्ठको पुस्तिकामा उहाँले स्वांठ, अबूस, धृष्ट दुस्प्रयासी कुसस्कारको, अपराधी, नेवार-मिक्तु आदि अनेक गालीगलौजका शब्दहरू थुपारेर विद्यावारिधिको खुल्लमखुल्ला अपमान गर्नुभएको छ । उहाँको त्यो कथित पाणिडयाइमित्र कति ठूलो रिसको पोको रहेछ भन्ने कुरा छलङ्ग भएको छ ।

मेरो किताब देख्नासाथ उहाँले अंग्रेजहरूलाई गाली गर्न थाल्नुभयो अंग्रेजहरूले गरेर यस्तो भएको, अंग्रेजहरूले जनतालाई भान्त बनाउंथे, जालसाजी गर्दै, हिन्दूएकतालाई टुक्राउंथे आदि आदि । (पेज २ को दोश्रो प्याराग्राफ) अंग्रेजहरूले जालसाजी गरे गरेनन् उनीहरूले हिन्दूएकता टुक्राए कि टुक्राएनन्, या उनीहरू

आउनुभन्दा पहिले हिन्दूएकता थियो कि थिएन, हिन्दू-एकता भएको भए, हिन्दूहरू बलिया भएको भए मुसल-मानहरूको पञ्जामा किन पर्नुपन्थो, मुसलमानहरूको आधिपत्य किन स्वीकार्नुपन्थो आदि सम्बन्धमा यहाँ केही भन्नुछैन । त्यो छूट्ट अध्ययनको विषय हो ।

अर्को, मुक्तिनाथ तिमिलिसनाको नाम देखनासाथ उहाँलाई एलर्जी हुने रहेछ । मुक्तिनाथ आपनो जमानाका अंग्रेजी राजनीतिज्ञ हुनुहुन्थ्यो । पोखराको शैक्षिक, सामाजिक, विकास र निर्माणका कामहरूमा उहाँले महत्त्वपूर्ण योगदान गर्नुभएको थियो । उहाँ २०१५ सालमा गठित महासभाको सदस्य हुनुहुन्थ्यो । उहाँले “गफ”, “को अछूत ?”, “मातृत्व र धर्म पुस्तक”, “हिन्दूधर्म र आधुनिकता” आदि प्रगतिशील किताबहरू लेख्नुभएको छ । उहाँले त्यसरी जीवनको विविध क्षेत्रमा गर्नुभएको योगदानको कदर गरेर उहाँलाई पोखराको प्रतिष्ठित संस्था पोखरेली युवा सांस्कृतिक परिवारले आपनो पहिलो “शिरोमणि” पुरस्कारले विस्मृति गरेको सर्वविदित कुरा हो । त्यस्तो सम्माननीय व्यक्तिलाई गङ्गाधरले “कुसंस्कारको” भनेर अपमान गर्नुभएको छ । त्यसरी उहाँले गर्नुभएको त्यो अपमान पोखरेली युवा साहित्यिक परिवारको अपमान हो र समुच्चा पोखराको अपमान हो ।

गङ्गाधर पराजुली जस्ता विद्वान्हरूको यही नै सबभन्दा ठूलो कमजोरी हो । उहाँहरू आपना अनुयायी-लाई अध्यमक्त बनाउन चाहनुहुन्छ— त्यहाँ नरामोलाई नरामो भन्न पाइँदैन । जसले मौलिक विचार राखेर धर्म, दर्शकार परंपरामा सुधार गर्नुपर्दछ भन्नन्, ऊ त्यहाँ कुसंस्कारको हुन्छ, ऊ त्यहाँ अपमानित हुन्छ । कहिले-काही त्यस्तो मौलिक विचार राखेन्नैलाई धर्मच्युत पनि बारेन्छ । त्यसकारण गङ्गाधर पराजुलीले मुक्तिनाथ

तिमिलिसनालाई “कुसंस्कारको” भन्न कुनै नौलो कुरा होइन, यो उहाँहरूको स्वभाव नै हो, प्रवृत्ति हो । त्यस कारण यस विषयमा पनि लामो कुरा भनिराख्नु ग्रावश्यक सम्भव ।

मले त्यो किताब लेखेकोमा गङ्गाधर पराजुलीले अर्को एउटा आपत्ति पनि जनाउनुभएको छ । उहाँले “नेवार-भिक्षुहरूको प्रवचन सुनेर” यस्तो भएको भनेर भिक्षुहरूलाई दोष दिनुभएको छ । भिक्षु अरु जुनसुकै जातका पनि हुन सबैन् र भएका छन् भन्ने कुरा समेत गङ्गाधरलाई थाहा रहेन छ कि ? नत्र किन “नेवार-भिक्षु” भन्ने ? पोखरामा उहाँभन्दा बयोबूढ प्रतिष्ठित राजनीतिक, सामाजिक कार्यकर्ता जयलाल लम्साल १२। १३ बर्ष पहिले ७५ वर्षको उमेरमा प्रवर्जित भएर सुमद्र भिक्षु नामले सुपरिचित हुनुहुन्छ । के त्यो कुरा पनि गङ्गाधर पराजुलीलाई थाहा छैन ? यहाँको कुरा थाहा नभए पनि उहाँलाई भारतको कुरा त थाहा हुनुपर्ने हो । भारतका आनन्द कौशल्यायन, जगदीश कश्यप, धर्मनान्द कोशास्त्री आदिको नाम त उहाँलाई थाहा हुनुपर्ने हो । उहाँहरू कोही पनि नेवार होइनन् । यो कुरा उहाँले राम्री बुझनुपर्ने हो कि बुद्धधर्म अनुसार भिक्षुको कुनै जात हुँदैन । उहाँ जस्तो दर्शनशास्त्रीले “नेवार-भिक्षु” भन्न आपने योग्यतालाई तल खसाल्नु हो । आँ गर्दा अलंकार बुझिन्छ भन्नन् । उहाँले बुद्धधर्म सम्बन्धमा गर्नुभएको टिप्पणी र प्रकट गर्नुभएको विचारले बुद्धधर्मका मौलिक कुराहरू उहाँलाई थाहा छ भन्ने कुरामा शङ्का गर्नुपर्ने देखिन्छ । हुनत आपनो खण्डनमा उहाँले आफूलाई धर्मको ठूलो ज्ञाता र मर्मजको रूपमा दावी गर्न खोज्नुभएको छ । हुन सबै, हिन्दूधर्मको कुरा उहाँलाई पर्याप्त थाहा होस्, त्यसमा भलाई केही भन्नुछैन तर एउटा

विषयमा विद्यावारिधि गयो भन्देमा सबै विषयको ज्ञाता हुँछ या हनुपर्दछ भन्ने केही छैन ।

उदाहरणको लागि भन्नौ भने गङ्गाधर पराजुलीले आपनो खण्डनमा “न्यायबिन्दु”लाई बुद्धधर्मको प्रारम्भिक ग्रन्थ भनेर भन्नुभएको छ । त्यो बौद्धहरूको दृष्टिमा प्रारम्भिक ग्रन्थ होइन । यसेबाट पनि प्रष्ठ हुँच कि गङ्गाधर पराजुलीलाई बुद्धधर्मको प्रारम्भिक कुरा नै थाहा रहेनछ ।

उहाँले आपनो खण्डनमा मेरो त्यो पुस्तिका प्रकाशित गर्नु आनन्दकुटी विहारगुठीको अपराध हो समेत भन्नुभएको छ । आपनो त्यो खण्डनमा उहाँ यति नाज्ञिनुभएको छ कि उहाँ बहुला-कुकुर जै हनुभएको छ— जसलाई पनि गाली गर्ने ! जे मनलायो त्यही भन्ने ।

यस्तो गालीगलौज गर्ने एवं अपशब्द प्रयोग गर्ने व्यक्तिको सम्बन्धमा भगवान् बुद्धले भन्नुभएको एउटा कुरा स्मरणयोग्य छ । गौतम बुद्धले आफूलाई गाली गर्ने एक जनालाई भन्नुभएको यिथो— “तिमीले मलाई दिएको

चीज मैले ग्रहण गरिन भने त्यो कसको हुन्छ ?” त्यो मानिसले जवाफ दियो— “मेरो आपने हुन्छ ।” गौतम बुद्धले फेरि भन्नुभयो— “अहिले तिमीले दिएको गाली मैले ग्रहण गरिन । अब भन त्यो कसको भयो ? त्यो गाली कोमाथि पर्ने भयो ?” त्यो मान्छे नाजवाफ भएछ । त्यस्तै गङ्गाधर पराजुलीले दिनुभएको त्यो गालीगलौज एवं अपशब्दहरू अंग्रेज समक्ष पुराल, पुरादेव भन्न सकिन । मिक्कुहरूले बुद्धको शिक्षा राम्ररी बुझनुभएको छ, त्यसकारण उहाँहरूले त्यो ग्रहण गर्दै-गर्दैनन् । मुक्तिनाथ तिमिलिसना दिवंगत भै सबनुभयो । उहाँले हात थाप्ने कुरं भएन भने अब ती अपशब्दहरू कोमाथि पर्ने भयो ? स्वयं गङ्गाधरले नै ती सबै व्यहोनु धर्ने भयो । स्वनामधन्य बुद्धजीबीहरूलाई कहिलेकाहीै यस्तै हुने रहेछ । युक्तलाई माथि फाल्दा आफ्ने अनुहारमा पर्छ ।

(क्रमशः)

(भजन)

पूजा भवित

- बुद्धधर्म

भो भगवान् ! प्रभुको चरणमा, पूजा गर्ने मन भई ।
अज्ञानी म पनि सहित रसले, पूजा आजै गर्ने गरी ॥
दुःखी म पनि सकेजति राखी, श्रद्धा पूजाभाव गरी ।
प्रभुको सुदृष्टिले हेर्नु नै भई, अपराध क्षमा गरी ॥
इच्छा अरू होइन मनमा यति, दुःखी दरिद्र नै जति ।
सत्त्वप्राणी कूमि सहित सबै नै, मोक्ष प्राप्त होऊँ यति ॥

अनुवाद- दिव्यरत्न तुलाधर

एक विस्मृत मिक्षु-आनन्दपाल

□ रत्नसुन्दर शाक्य

नेपालमा स्थविरवाद बुद्धधर्म पुनरुत्थान भएको गर्नुभएको थियो ।

थेय केही प्रमुख मिक्षुहरूलाई मात्र दिन सकिँदैन । यसको निमित्त अन्य केही मिक्षु, श्रामणेर एवं ध्रनगारिकाहरूको देन पनि अविस्मरणीय रूपमा रहेको छ, जो अहिले आएर कोही कोही विस्मृतको रूपमा रहन गएका छन् ।

ती विस्मृत प्रवजितहरूमा “मिक्षु आनन्दपाल” पनि एक हुनुहुँथ । वहाँको जन्म पाटनको गाड्हाहालमा वि० सं० १९७६ को श्रावण महिनामा भएको थियो । वहाँका पिता चन्द्रवीर वज्राचार्य र माता रत्नमाया वज्राचार्य हुनुहुँथ । माता-पिताको तर्फबाट वहाँले आफ्नो नाम दिलबीर वज्राचार्य पाउनुभएको थियो । पिता चन्द्रवीर वज्राचार्यले बाज्ये धैर्यबीर वज्राचार्यको अनुसरण गरी अपनो प्रायः सम्पत्ति काठमाण्डौ उपत्यकाका सम्पूर्ण बौद्ध जाति (शाक्य, वज्राचार्य) हरूलाई निमन्त्रित गरी विभिन्न दानादि (पञ्चदान आदि) कार्य गर्नको कारण ४५-४६ वर्षको उमेरमा घरबाट छोडेर जीविकोपार्जनको निमित्त परदेश जान बाध्य भएको थियो ।

त्यसबेला काठमाण्डौ उपत्यकाबासीहरूलाई तानसेन पुग्नु परदेशके रूपमा थियो । वहाँ तानसेन जानुभएको बेला पुत्र दिलबीर ११-१२ वर्षको उमेरको थियो । पिताको तानसेन गमनपछि आमा रत्नमायाले दिलबीरलाई नागबहालमा रहेको हाइस्कूलमा भर्ना गरि दिनुभएको थियो । पढनमा त्यति ध्यान नभएतापनि (गूरुमा), पछि विस्तारे चाणक्य र अमरकोष पढन शुरू

तर त्यतिकमा पिता चन्द्रवीर तानसेनबाट स्वदेश (पाटन) फक्कनुभयो । संयोगको कुरा, वहाँ पाटनमा पुगेको केही दिनपछि नै २ माघ १९६० (साल) को दिन विशेषतः नेपाल र विहार प्रदेश (भारत) को निमित्त निकै क्षति हुने गरी ठूलो महाभूकम्प हुन गएको थियो । अतः उपत्यकामा हुन गएको महान् धनजनको क्षतिमा पाटनमा मात्र १००० घर पाटाल भएको थियो । पाटनमा मात्र पुरुष ८७१ र स्त्री २६७ जनाको निधन भएको थियो ।

पाटनमा थोरै मात्र चर्को, भट्केको घरहरू नै ३,८६० पुगेको थियो । यो नै घरहरू अन्तर्गत चन्द्रवीर वज्राचार्यको घर पनि समावेश थियो याने कहीै कतै ब्रलिअलि चर्को र भट्केको थियो । त्यसको मरमत गरी पिता चन्द्रवीरलाई दिलबीरलाई साथ लिई केही महिनापछि तानसेन प्रस्थान गर्नुभएको थियो ।

यसरी वहाँले बाल्यकालमा मात्र केही शिक्षा प्राप्त गर्ने भौका पाएका थिए । तानसेन पुगेपछि दिलबीर वज्राचार्यले पढाइको सट्टा शिल्प - विद्यातर्फ ध्यान दिनुपरेको थियो । १० वर्षसम्म त वहाँले वेरोक टोकका साथ पितालाई (शिल्प-विद्यामा) साथ दिवं आउनुभएको थियो ।

२४-२५ वर्षको उमेर पुगेदेखि दिलबीर वज्राचार्य साथीहरूको संगतमा परी सांसारिक क्रियाकलापहरूमा पनि समावेश हुनुभयो । वहाँले आनेक धार्मिक तमाशा एवं

नाचगानहरू पनि हेर्न जाने गर्नुभयो । यसको अःतर्गत वहाँले कहिलेकाहीै धार्मिक कथाहरू सुन्नमा पनि ध्यान दिनुभएको थियो । त्यसेवेला (२०१२ साल) वहाँले बौद्ध-मिथुहरूको दर्शन एवं दान-दक्षिणा पनि दिन सिवतु-आएको थियो ।

तरपनि वहाँ विवाह योग्य उमेर हुनाको कारण काम छोडी-छोडी यत्रतत्र घुम्नमा व्यस्त हुनुभएको थियो, जसको कारण पिता अप्रसन्न भई गाली-गलौजमा मात्र सीमित नगरी हात समेत उठाउन बाकी राखिएको थिएन । यो क्रम बढ़दै जानाको कारण असहा भई एक दिन दिलबीर एकले पितालाई थाहै नदिई आमाकहाँ आउनुभएको थियो ।

केही दिनशङ्कु पिता पनि पुग्नुभयो र सम्झाई बुझाई आपनो साथ लग्नुभयो । साँच्चै नै यसबेलादेखि पिता दिलबीरलाई गाली गलौज र कूटपीट गर्ने काम छोडि-दिनुभएको थियो । अतः दिलबीरले पनि भन लगाई पिताको काममा साथ दिनुभयो । पिता आफैले प्रसन्न भई दिलबीरको विवाह गरिदिनुभयो ।

विवाह पश्चात् पिताकै आज्ञा लिई दिलबीर बजाचार्य श्रीमतीलाई साथ लिई काठमाण्डौ फर्कनुभयो । दुःखको कुरा, वहाँ स्वदेश पुग्नुभएको ५-६ महिनापछि नै पिताले यो संसार छोडेर जानुभएको कुरा वहाँले पत्र-बाट थाहा पाउनुभयो ।

पिताको निधन पश्चात् घरका एवं बाहिरका सारा कार्यभार आपनो अधिनमा पर्न आयो । गुठी-गाना आदि केही वास्ता नभएका दिलबीरले एकासी ती सम्पूर्ण विद्यि-ध्यवहार हेर्नु एवं गर्नपर्दा वहाँले निकै बोझ महसुस गर्नुभयो । त्यसमायि पनि जन नाताकुटुम्बहरूका

विभिन्न चालचलन, धर-गृहस्थीको चाहिँदो-नचाहिँदो घनेको रीति-यितिहरू बाध्य भई आफूले गर्नपर्दा वहाँलाई जनू असहा भयो । गुठी-गाना आदिको कारण मानिस-हरूलाई के-कस्तो समस्या आइयेन् हुन्छ, ती सबैको अनुभव बढ़ जाँदा वहाँलाई संसारको वास्तविकतादेखि बाक लाग्यो । फेरि आपनो स्वार्यको निमित्त एक आपसमा आमा-बाबू, दाजु-भाइ, दिदी-बहिनी, साथी-माइ समेत जन्न नसबने गरी स्थिति त्याई ध्यवहार गरिराखेको देखनाको कारण पनि दिलबीरले संसारको ज्ञानलाबाट (गृहस्थबाट) टाढा हुने चाहना गरे ।

यसको अतिरिक्त शाब्द्य-बजाचार्य भनाउँदाहरूमा पनि नामले मात्र बौद्ध जाति भई, काममा बौद्धको केही लक्षण देख्नुभएन । आचार्य गुरु (बजाचार्य) हरूमा पनि केही खंदिलो वस्तु नभएको (रितो) कुरा वहाँने थाहा पाउनुभयो ।

यस-उसले वहाँ निकै चिन्तित हुनुभयो । वहाँ कहाँ गएमा भन्नमा शान्ति होला भन्ने विचार गरिरहनु-हुन्थयो । पछि विस्तारे जहाँ-जहाँ भगवान् बुद्धको मूर्ति, स्तूप (चंत्य) अवस्थित छ, त्यहाँ त्यहाँ गई पूजा-पाठ गर्ने तरफ लाग्नुभयो । स्वयम्भूमा गई त्यहाँ अवस्थित अनेक देवी-देवताहरूको पूजा-आजा गरी कहिले-काहीै आनन्दकुटी विहारमा जानुहुन्थयो र मिथुहरूको उपदेश सुनी फर्कनुहुन्थयो । अष्टमी, औंसी, पूर्णिमाका दिन स्वयम्भूमा ज्ञानमाला-भजन भइरहन्थयो, त्यसमा पनि सामेल भई वहाँ सदस्य पनि हुनुभएको थियो ।

कहिलेकाहीै वहाँ शहर बाहिर जानुभई ध्यान गर्नमा पनि लाग्नुभयो, जसअनुसार कहिले नमोबुद्ध (नमुरा) जानुहुन्थयो भने कहिले मणिचूड वह (पोखरी) सम्म पनि जानुभई ध्यान गर्नुहुन्थयो ।

यसरी विस्तारे धर्मकार्यहरूमा सरिक हुँदै जाँदा धरमा श्रीमतीलाई कामको भार थिएन गएको थियो । कामको बोझ थिएनुको साथै अलि कमजोर शरीर हुन गएको कारण श्रीमती बिछूनामा परिन् । अतः इष्ट-मित्रहरूको सत्त्वाहनुसार आफूले तै रोजी अन्य एक कथा केटोसंग विवाह गर्नुभयो । वर्षदिनपछि कान्छी श्रीमतीको तर्फबाट एक पुत्र जन्मभयो जसलाई वहाँहरू द्वारा “बुद्धराज वज्राचार्य” नामकरण गरियो ।

अफरोच ! वर्ष दिनपछि पुत्र बुद्धराजलाई छोडी कान्छी श्रीमतीले सदाको निमित्त यस संसार छोडेर गइन् । यसको शोक भुल्न नपाउँदै बहिनी शोभा-भयाँ भाइ जुञ्जुकाजी र जिनाजु (दिवी चन्द्रमायाको श्रीमान्)ले समेत लगते प्राण त्याग गरेको आपने सन्मुख हुनाको कारण वहाँको विरक्तिभावमा झन् विरक्ति थिएन गएको थियो ।

तिनीहरूका सम्पूर्ण दाहसंस्कार र काजक्रिया पनि आफैले गर्नुपरेको र गरेको कारण झन् वहाँको मन-स्थितिलाई व्याकुल हुँदै गयो । यसको कारण वहाँले आपनो मनस्थितिलाई साम्य पार्न बरोबर आनन्दकुटी विहारमा जानुभई बुद्धका उपदेशलाई भिक्षु समुदायबाट सुन्नमई चित्तलाई सान्त्वना दिँदै जानुभयो ।

त्यसबेला आनन्दकुटीविहारमा रहनुभएका भिक्षु-हरूमा विशेषतः भिक्षु अमृतानन्द (वि. सं. १९७५-२०४७) देखि वहाँ प्रभावित हुनुहुन्थयो । भिक्षु अमृतानन्द वहाँका एक नातेदार पनि हुनुहुन्थयो । सन् १९३६ मा भिक्षु अमृतानन्द (लालकाजी शावयको रूपमा) आमणेर हुन कुशीनगर जानुभएको बेला दिलबीर वज्राचार्य तानसेनमै हुनुहुन्थयो । अतः वहाँहरू एक-आपसमा गृहस्थको बेला पनि परिचित हुनुहुन्थयो । जब आमणेर अमृतानन्द वर्मा,

श्रीलंका पुगी उपसम्पद भई श्रीयन पश्चात् रवदेश (तानसेन पनि) कर्कनुभयो र जातिबन्धुहरूलाई धर्ममृत दिलाउनुभएको थियो । त्यसबेलासम्म पनि दिलबीर वज्राचार्य तानसेनमै हुनुहुन्थयो । भिक्षु अमृतानन्दका साथै वहाँका नातेदार भिक्षुहरूमा भिक्षु शावयानन्द र भिक्षु सुबोधानन्द (दुई दाजु भाइ) पनि थिए । तान-सेनके अन्य बन्धुहरूमा भिक्षु विमलानन्द, अनगारिका बरुणा (आपने बज्ये) पनि हुनुहुन्थयो ।

यसरी बुद्ध-शासनमा आपने बन्धुबान्धवहरूबाट धर्म-प्रचार गर्दै आएको कारण वहाँमा पनि त्यही संस्कार उज्जन थाल्यो । अतः वहाँले एक दिन आनन्दकुटी-विहारमा भिक्षु धर्ममालोक (वि. सं. १९४७-२०२४) समक्ष आपनो विचार व्यक्त गर्नुभयो र भिक्षु धर्ममालोकले संघको तर्फबाट स्वीकृति प्रदान गराइसकेपछि दिलबीर वज्राचार्य आपना दुबै स्त्रीहरू लिई (कान्छी श्रीमतीको निधनश्रविपछि ल्याइएको) भिक्षु धर्ममालोक र अनगारिका करुणा (वि. सं. १९५५-२०४५) का साथ कुशीनगर प्रस्थान गर्नुभएको थियो ।

कुशीनगरका आमवासीहरूले यसको विरोध गर्न थाले किनकि दिलबीर आफूमात्र प्रवजित हुन चाहेको थिएन, आपना स्त्रीहरूलाई पनि अनगारिका बनाउने योजनामा थिए । कुशीनगरका स्थानीय जनताले ३५-३६ वर्षका जवान दिलबीर र वहाँका जवान स्त्रीहरूलाई (प्रवजित हुन लागेका) देखि यस्तो उमेरमा गृहत्याग गराउन दिँदेनौ मनी जोड गर्न लागे । यसको साथै दिलबीरका अन्य एक भाइ तानसेनबाट श्राई वहाँलाई प्रवजित गर्न रोकावट गरे । यसरी दिलबीर वज्राचार्यको प्रवजित हुने प्रथम प्रयास असफल भएको थियो । (क्रमशः)

आध्यात्मिक शिक्षा

□ गेहेन्द्रमान उदास 'पोख्रूली'

आध्यात्मिक शिक्षाको कुरा गर्नुमन्दा पहिले "अध्यात्म" के हो ? भन्ने प्रश्नलाई नै विवेचना गर्नुपर्ने देखिन्छ ; तबमात्र आध्यात्मिक शिक्षाको प्रसङ्गलाई विस्तार गर्न सकिन्छ ।

हुन्त अध्यात्म शब्द र यसको विचार नयाँ होइन, ऋग्वेदकालदेखि नै व्याख्या गरिएको प्रसङ्ग हो। हाम्रा चिरस्मरणीय "महर्षि, विद्वान् तथा विदूषीहरूले प्राचीन कालदेखि नै चर्चा गरिएको विषय हो तर यो "अध्यात्म" शब्द आज आएर यति अन्यौल र यति सस्तो भएको छ कि नयाँ पिँडीले यसलाई मूल्यहीन ठाप लागेको छ भने अर्कोतिर धर्माधिकार र कटुरपन्थीहरूले यसलाई यति किलट र अलौकिक तुल्याइदिएको छ कि नयाँ संसारले यसलाई अन्धविश्वास भनी यसको चर्चा मुन्न यनि चाहेदेन। वास्तवमा आध्यात्म के हो त ? के यो अन्धविश्वास नै हो त ? के यो मूल्यहीन नारामात्र हो त ? के यो यति किलट छ कि सबैले बुझ्न सक्त न ? के यो साँच्चे अर्तौकिक छ जसलाई प्राप्त गर्न जन्म र जेहेन्दार नै चाहिन्छ ?

मलाई लाई आध्यात्म माथि उल्लिखित कुरा कुनै पनि होइन। न त यो अलौकिक नै हो, न किलट नै छ; न अन्धविश्वास हो, न मूल्यहीन नै छ। हामीले नाटक हेर्दा कथाप्रवाहमा कसैले कसैलाई अन्यायमा पारेको देख्दै भने हाम्रो मन-मस्तिष्कले न्याय गर्न-थाल्छ, कहिले त अर्णाखाबाट अर्णाशु पनि निस्कन्छ। त्यस्तै

कहिले कुनै अशक्तलाई सहयोग गर्न पाउँदा मन आल्हा-दित हुन्छ र सुन्दर प्रकृतिलाई हेर्दाहेर्व आफै हराइदिन्छौं, विश्वलाई वितिदिन्छौं। यो प्राप्ति जन्मले ब्राह्मण जात भएर मात्र हुने र शूद्र जात भएर नहुने होइन। सबैले समान रूपले प्राप्त गर्दछन्। यही नै अध्यात्म प्राप्ति हो जस्तो लाग्दछ तर यसको प्राप्तिको लागि केही बाधा भने अवश्य छ, त्यो हो राग-द्वेष, अहङ्कार र अभाव, शोषक र शोषित आदि भेदभाव र असन्तुलनका स्थितिहरू। यस्तो भेदभावपूर्ण मानसिक एवं बौद्धिक स्थितिमा माथि भनिएको अवस्थामा प्राप्त हुन सकिंदैन। शोषक र अहं-कारी व्यक्तिहरूले दान पनि देला, अरूपलाई मद्दत पनि गर्न तर तिनीहरूले त्यो आध्यात्मलाई प्राप्त गर्न सक्त नन् तर्य बेला तिनीहरूले क्षणिक एवं सांसारिक सुख प्राप्तगर्न सक्तान् तर निरञ्जन निराकार आनन्द जुन वास्तवमा आध्यात्मिक आनन्द हो, प्राप्त गरेका हुँदैनन्; कारण तिनीहरूमा भेदभावको भावना रहिरहेकै हुन्छ। त्यसैले अध्यात्म भेदभावरहित, शोषक र शोषित अवस्थाबाट मुक्त अहङ्कार र अंध्यारोवाट मोक्ष पाएको सरल र समानतामा फैलिएको आलोक हो। यसलाई हेर्नका लागि अर्णाखा खोल्नुपर्न; अर्णाखा बन्द ग-यो भने देख्न सकिंदैन। अर्णाखा खोल्नुभनेको चम-चक्षु, हृदय-चक्षु र बौद्धिक-चक्षुलाई एक बनाएर जीव-जगत्‌लाई बोध गर्न सक्तु र मनुष्य-समाजलाई बुझ्न सक्तु हो। जसले जीव-जगत् र मनुष्य-समाजलाई सम्झेदैन, बुझ्दैन र आत्मसात् गर्दैन त्यो शोषक र अहङ्कारी हुन जान्छ र अध्यात्मलाई प्राप्ति

गर्न सक्तन । त्यो अवस्थालाई परम्परागत आषामा भन्ने हो भने “मोह” हो र आधुनिक आषामा भन्ने हो भने अनुचित स्वार्थ हो ।

यसबाट यो स्पष्ट हुँछ कि मनुष्यसमाज होस् वा जीव-जगत् होस् सबैमा प्रेममय र समृद्धिमय भावले जीवनयापन गर्नु न अध्यात्म हो; अर्थात् अनुचित र अनेतिक व्यक्तिगत स्वार्थ, काइदा र मतलबबाट मुक्त भएर रहनु न आध्यात्मिक जीवन हो ।

तर यहाँ एउटा प्रश्न उठ्छ, “के त्यसोभए आफू पूर्णरूपले समाज र जीव-जगतको लागि समर्पित रहनु न अध्यात्म हो त? यसको अर्थ आफू नखाएर, नलाएर अरूलाई दिनु; आफू मरेर अरूलाई बचाउनु, आफूले दुःख खपेर अरूलाई सुख दिनु न अध्यात्म भन्न खोजेकोत होइन? त्यसो भए यो प्राकृतिक आवश्यकतामा आश्रित देह र चेतनालाई साशना दिएर मोक्ष वा आनन्दको मार्ग देखाउने उही पुरातनवादी कुरा भएन र? यी प्रश्नहरूमा धेरै गम्भीर र महत्त्वपूर्ण तथ्य प्रवाहित भएका छन् तर यस सन्दर्भमा कुरा गर्दा अंध्यारो कोठामा एककासी र धेरै बाटको बिजुली बत्ती बालेर अँखा तिरिमिरी पार्नु नभएर सूर्य जस्तो उदाएर ऋमिक रूपले प्रकाशित हुन् अध्यात्म हो । यसरी आध्यात्मिक संसारमा प्रवेश गरेको व्यक्ति र समाज परिस्थितिवस शारीरिक वा मानसिक कष्ट भोगनुपरेपनि अटल रहन्छ; असफल हुँदैन तर यसको मतलब आफू दुःख कष्ट खोजेर हिँड्ने र त्यसपछि मोक्षको आशा राख्ने भनेको निश्चय पनि होइन । उदाहरणको लागि डाँका एवं ज्यानमारा बनेर कुख्यात भएका अंगुलीमाल पछि बुढ र अर्हत् समाजको सत्सङ्ग-बाट अर्हत् र बोध भए, र मनै बेलामा मृत्युलाई निवारण-स्वरूपमा अनुभव गरे ।

अध्यात्मको घर्को पक्ष सरल र सादा जीवन हो, अर्थात् त्यस्तो जीवन जसमा प्राकृतिक संस्कार हुन सक्छ, तर विलासिता, आलस्य, आडम्बर, हैकम वा प्रमुसत्ताको आकांक्षा भेदभाव आदिको भावना हुँदैन । आध्यात्मिक जीवन विताउनका लागि भोक्तालाई दबाउनुपर्दैन, शरीरलाई कष्ट भोगाउनुपर्दैन, आपनो सबै सम्पत्ति समाज र जीव-जगत्लाई बाँड्नुपर्दैन, आफू रिक्त र अभावमा बस्नुपर्दैन र प्राकृतिक आवश्यकतालाई अर्थात् विषयोपभोगलाई आफूबाट पर राख्नु पनि पर्दैन तर यी सबैलाई नियन्त्रणमा भने राख्नै पर्दै र यही ने आध्यात्मिक जीवन हो । भोक्तालायो भन्दैमा ढुङ्गामाटो खान हुँदैन र अरूको खाना खोस्न पनि हुँदैन । भोक्तालाई त्यो बेलासम्म नियन्त्रणमा राख्नुपर्दै जहाँसम्म खानहुने कुरा फेला पर्दैन, जहाँसम्म आपनो मेहनतले केही प्राप्त हुँदैन । घर्को कुरा आफ सम्पन्न छु भनेर वा आफूसँग प्रशस्त छ भनेर आधारभूत आवश्यकताभन्दा बढी स्तरमा लाउनु, खानु र बस्नु हुँदैन, समाज अभावमा परेको बेलामा आफू अनावश्यक खर्च गरेर हिँड्नुहुँदैन । यसलाई अध्यात्म मान्य सकिँदैन । यथार्थमा समाज र जीव-जगत् को लागि आपनो सामर्थ्यले सकियो भने उपकार गर्न, नसके अपकार भने नगर्न; यही न अध्यात्मजीवन हो । त्यससँले अध्यात्म मूल्यहीन पनि छैन, किलहट पनि छैन; बरु अमूल्य र सरल छ, प्राणमय पानी जस्तै सरल र सुलभ छ ।

संसारमा प्रत्येक समाज, सम्प्रदाय, संस्कृति एवं धर्ममा आध्यात्मिक चिन्तन, उद्देश्य र कर्म समाहित भएको हुँच तर ती चिन्तन, उद्देश्य र कार्यलाई देवी-देवताको अलौकिक आस्था र विश्वासमय अस्तित्वमा गाँसिदिएकोले सर्वसाधारणको लागि या त अवास्तविक

'हाउ' भएको छ या त भेटाउने नसक्ने अलौकिक पहुँच भएको छ । अध्यात्मलाई यस्तो स्थितिमा पुन्याउनमा जिम्मेवार निकाय हास्रा परम्परागत चण्डितहरू भनाउंदा धर्माधिकारीहरूको मिथ्या व्याख्या र प्रचार-प्रसार हो । यी निकायहरूले कृष्ण, बुद्ध, ईशा र महम्मद आदि आध्यात्मिक जगत्‌का प्रवर्तकहरूलाई एक महान् प्रतिभा र शिक्षकको रूपमा नहेरिकन अलौकिक शक्ति तथा अनुष्ठयमन्दा भिन्न अवतारधारीको रूपमा हेरे र अहलाई पनि त्यही रूपमा हेर्न लगाए, जनमानसमा त्यही अनुसार आस्था र विश्वास जगाए । यसले गर्दा तिनीहरूको आध्यात्मिक अन्वेषण पनि तिनीहरू जस्त अलौकिक हुन गए । हजार-दुई हजार वर्षदेखि यो सनातनी चल्दै आइ-रहेछ र आजसम्म त्यो पुरानो समाजमा चलि ने रहेछ । त्यसले वैज्ञानिक प्रतिभा भएका नयाँ पिंडीले यसलाई खट्टीवादी र अनावश्यक ठानिरहेछ । यसको जिम्मेवार पनि तीने निकाय, प्रभुत्वका पिपासु धर्माधिकारीहरू हुन् । अतः आजको आवश्यकता यो छ कि हामी मनुष्यले हात्रा आध्यात्मिक संसारका अन्वेषक, प्रवर्तक एवं व्याख्याता-

हहलाई त्यस्तो अलौकिक र हामीमन्दा भिन्दै अस्तित्वमा नराखों र उनीहरू तथा उनीहरूका अन्वेषणलाई हामी जस्त मनुष्य र मनुष्यले गर्नसक्ने अपनाउन सक्ने आस्था र विश्वासमा राखों । यही ने फहिलो आध्यात्मिक शिक्षा हो । बास्तवमा परमात्मा (God) आफे पनि अलौकिक छैन । मनुष्यको मानसिक, बौद्धिक र आध्यात्मिक सोचाइ नतिखारिएको अथवा गलत भएको कारणले अलौकिक देखिएको मात्र हो । जगत्‌मा कहीं पनि कारण बिना कार्य भएको छैन तर कतिपय कारणहरू यति सूक्ष्म र यति गहिरो, यति अतीमित छन् कि मनुष्यका धेरै वा थुप्रो सोचाइ, छोटो जीवन, संस्कारगत धारणा, प्राकृतिक बन्धनले गर्दा त्यो कारणलाई फेलापन सम्बन्ध ठार्देनन्; त्यतिकै अल्टी मान्छन्— हार खान्छन् र अन्ततोगत्वा त्यसलाई अलौकिक मान्दछन् । यी सबै तथ्यलाई उद्घाटन गर्नु र समाजमा संप्रेषितगर्नु आध्यात्मशिक्षाको प्राथमिक चरण हो, तत्पश्चात् मात्र आध्यात्मशिक्षाका अन्य शैक्षिक आधारहरू उघाउ जानेछन् ।

ब्राह्मणवादको परिमार्जित सम्प्रदाय

सामाजिक समानता र आर्थिक समानताका लक्ष्यविना राजनीतिक समानताको अर्थ नै रहेदैन । अतः युगोंदेखि सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक र सांस्कृतिक शोषणबाट हाड र छालामात्र बाँकी भएका पिछडिएका जनतालाई खुला प्रतिस्पर्धीमा आउन आव्हान गर्नु उनीहरूका लागि विशिष्ट सरक्षणका निम्ति गरेको मागलाई लत्याउनु आपनो दुनोमात्र सोझ्याउने ब्राह्मणवादको परिमार्जित सम्प्रदायिक स्वार्थ हो ।

- सूर्योदय शाक्य

विक्रमशील र विक्रमशिला

□ प्र० एस० के० पाठक

अनुवादक- विजयराज वज्राचार्य

नामकरण

विक्रमशीलको नामकरणका सम्बन्धमा पनि विद्वान्‌हरू एकमत छन् । यस सम्बन्धमा विचार विमर्श हेतु केही विद्वान्‌हरूको मत प्रस्तुत गरिएँदछ । हामीलाई यस समय दुई प्रकारका प्रमाण उपलब्ध छन् ।

पहिलो पक्ष

“भोटी स्रोतहरूबाट जुन प्रमाण वाउँछौं त्यसमा
यस महाविहारको नाम विक्रमशील” महाविहार छ ।
अनेक भोटदेशीय इतिहासकारहरूले जहिले पनि “विक्र-
म-शी-ल” यस्तो एक स्वरमा लिख्यन्तर गरेका छन् ।
साथमा यसको भोटभाषामा अनूदित शब्दहरूमा उक्त
महाविहारको यही नाम हो । यसको अर्थ हो— जही
“विक्रम” र “शील” दुबै ने विद्यमान हुन्छन् । महा-
पण्डित राहुल सांकृत्यायनले पनि भोटी शब्द “नंम-
ग्नोन” को अर्थ “विक्रम” गरेका थिए, अतः ‘विक्रम’
शब्दलाई बौद्धहरूका ‘शील’ शब्दसँग जोडेर विचार गरे-
मा यसको व्युत्पत्ति यस प्रकार हुन्छ विशेषरूपेण क्रमशः
विक्रम यसको व्यञ्जनार्थ हो । अर्थात् जुन महाविहारमा
शील एवं विक्रम दुबै साथै रहन्छन्— उसको नाम ‘विक्रम-
शील’ हो । रमेशचन्द्र मजुमदार महोदयले ‘श्रीमद्विक्रम-
शील देवमहाविहार’ नामक आप्नो लेखमा ‘विक्रमशील-
देव’ यानि “विक्रमशील” सँग ‘देव’ पद जोडी यसलाई
राजा धर्मपालका अयतम उपाधिको रूपमा यसको व्याख्या

गरे । सामान्यतया दान लेखमा देयबस्तुको साथै दाताको सविशेषण नामोल्लेख गर्नु एउटा प्राचीन सामाजिक शिष्टाचार या नीति थियो । जस्तै दक्षिणभारतमा “चूडा-मणि वर्मन बोद्ध विहार” शैलेन्द्र राजा चूडामणि वर्मन-को नामको अन्तसार राखिदिएको थिए ।

द्वितीय पक्ष

उक्त विहारको नाम 'विक्रमशिला' हो । यसको पनि केही प्रमाण पाउँदछौं—

१. हालमा ने सम्पन्न उत्खननबाट यो ईष्ट प्रभाग पाएकालों कि यो महाविहार एउटा विशाल शिलामा स्थापित थियो ।

२. स्थानीय किवदन्तीहरूका अनुसार “विक्रम” नामका एउटा ‘पक्ष’ को यही स्थानमा दमन गरिएको थियो । अतः ‘विक्रम’ दमनकशिला ‘विक्रमशिला’ हो । अर्थात् यही शिलाको नामकरण अनुसार उक्त महाविहारको नाम ‘विक्रमशिला महाविहार’ राखियो ।

३. शरच्चन्द्र दास महोदयले भोटी स्रोतका आधारमा
विक्रमशिलाको उक्त महाविहारको एउटा द्वारको
नाउं भनेको छ । यस प्रमाणको सार्थकतालाई जाँचन
ग्राज सम्मव छैन ।

उस्तु दुबै पक्षहरूको समीक्षा गरेमा विक्रमशील—
यस नामकरणको बाक्यार्थं जति गम्भीर र सार्थक छ

त्यति ने विक्रमशिला— वाक्यार्थ हलुका र कम सार्थक छ । जे होस् जबसम्म कुनै निर्णयिक प्रमाण पाउदैनौ तबसम्म उक्त संशयहरूको निराकरण हुन सक्दैन र यो कुरा अधुरो ने रहनेछ ।

आचार्य परम्परा

विक्रमशीलको नामकरण एवं उसको स्थानको विषयमा जति विवाद छ, त्यति ने उक्त महाविहारको आचार्य परम्पराको सम्बन्धमा पनि छ ।

मगध देशमा आठौं शताब्दीदेखि लिएर बाट्हौं शताब्दी सम्म बौद्ध धर्म एवं संस्कृतिको प्रमुखता विशेष रूपमा रह्यो । खासगरी त्यस युगमा तन्त्रविद्याको साथ साथ गोण रूपमा चित्रकला, बास्तुविद्या, शिल्पविद्या रसायन, ज्योतिष गणितशास्त्र, चिकित्सा विज्ञान आदिको प्रशिक्षण एवं प्रयोग व्यापक रूपमा प्रचलित थिए । उक्त विद्याहरूको विशेषज्ञ प्रायः बौद्धाचार्य ने हुने गरेका थिए । बौद्धहरूका त्रिपिटक अर्थात् सूत्रपिटक, विनयपिटक र अभिधम्मपिटक र तन्त्रशास्त्रको अतिरिक्त दर्शनशास्त्र, हेतुविद्या, व्याकरण यानि शब्दशास्त्र, काव्यालङ्कार, छन्दशास्त्र इत्यादि विषयहरूको अध्ययन अध्यापन पनि सुचारू रूपमा प्रचलित थिए । उक्त सबै विद्याहरूका अध्ययन अध्यापन मुख्यरूपमा विहारहरूमा ने हुन्थे । यसेकारणले त्यस समय विहारको स्वरूप एक आधुनिक विश्वविद्यालयको रूपमा ने हुन्थ्यो । त्यस समयका विहारहरू विविध विद्याहरूको अध्ययन अध्यापनको एक मुख्य केन्द्र भएका थिए । यसको सम्बन्धमा विक्रमशिल महाविहार प्राचीन भारतीय जीवनको आदर्शको अनुरूप विविध विद्याहरूका केन्द्रको रूपमा विश्वविद्यात थियो ।

यहाँको उत्थननबाट प्राप्त सामग्रीहरूको आषारमा यो प्रतीत हुन्छ कि यस विहारमा तन्त्रविद्याको पर्याप्त

वर्चाहरू हुन्थे । उत्थननबाट प्राप्त भित्तेचित्रहरूमा शंख एवं वज्रको झलक पनि पाइएका छन् । साथे अन्य तान्त्रिक यन्त्रहरूका केही रेखाचित्र पनि पाइएका छन् । केही मूर्तिहरू पनि यहाँ पाइएका छन् । यो ने ग्रवशेषहरूबाट यो सिद्ध हुन्छ कि उक्त महाविहारमा तन्त्रविद्याको प्रचुर साधना तथा अनुष्ठान पनि हुन्थ्यो । त्यहाँको आचार्य परम्पराको सम्बन्धमा केही परिचय भोटी ल्लोत बाट प्राप्त हुन्छ । यथा आचार्य ज्ञानपाद दीपंकरभद्र (लङ्का) —जयभद्र—श्रीधर—भावभद्र—शीलभद्र—दुर्जयचन्द्र—सम्यवज्ज—तथागतरक्षित—बोधिभद्र—कमलरक्षित आंदि थिए । यो आचार्यहरूद्वारा रचित ग्रन्थ भोटी तन्जुर संग्रहमा सङ्कलित छ । यस प्रसङ्गमा विचारणीय कुरा यो छ कि बौद्ध वाङ्मयमा तन्त्र साहित्यको विपुलता सर्वविदित छ । तन्त्रमा क्रम र प्रयोग विधिको अनुसार अनेकानेक भेद र विभाजन विद्यमान छन् । आचार्य ज्ञानपाद मायाजाल तन्त्रका साधक थियो । त्यसेले जुन परम्परा उनीबाट प्रारम्भ भएको थियो त्यो वज्रासन यानि बुद्धगयामा स्थित मणिविहार परम्परादेखि भित्र थियो । उपर्युक्त परम्परागत साधक आचार्य बुद्धज्ञानपाद महासांघिक थिए । विक्रमशील महाविहारमा भित्र भित्र परम्पराहरूका मानिसहरूसँग रह्न्थे । त्यस समय मगधमा बौद्धहरूमा अठार निकायहरू मध्ये चार निकाय विद्यमान थिए । जस्तै महासांघिक, सर्वास्तिवाद, सम्मतीय, स्थविरवाद । यो चार मुख्य निकायहरूका अलग अलग विनय एवं भिक्षुभिक्षुणीहरूका अनुशासन सम्बन्धी परम्पराहरू भित्र भित्र भएतापनि आफ्नो आपनो ज्ञानचर्चा र आध्यात्मिक साधनामा कुनै संघर्ष वा वैमत्स्य हुँदैनथ्यो । यही महाविहारहरूको विशेषता रहेको छ । अनेक विविधताहरू विद्यमान भएतापनि सबै प्रकारका विद्याहरूको विकास विना कुनै व्यवधान हुँदै-

रह्यो । ती ज्ञानीहृषि, साधकहृषि एवं विविध विद्याहृषिका आचार्यहृषिले भरिएका सबै प्राचीन महाविहारहृषिको विषयमा एक व्यापक शोध अध्ययन हुनुपर्ने अति आवश्यक छ जसमा यो देशको गौरवमय इतिहासको एक ठूलो क्षेत्रको सही मूल्याङ्कन हुनसकोप् ।

यहाँ आचार्य परम्पराका सम्बन्धमा यो प्रश्न उठ्छ कि आचार्य बुद्ध ज्ञानपाद समकालीन थिए वा ज्ञानपाद राजा धर्मपालका उत्तरकालीन थिए ? यी विषयहृषि प्रकाशमा ह्याउनु आवश्यक छ । आचार्य ज्ञानपादले गुह्यसमाजको आधारमा योगतन्त्रको साधना गरेका थिए । राजा धर्मपाल तिब्बतका राजा खि-लोड-स्वे-चन (ठिसोड०-दे-चन, ५०-४५५ई०) का समकालीन थिए । आचार्य बुद्ध ज्ञान बोधगयाको मणिविहारमा बस्ने व्यक्ति थिए र आचार्यज्ञानपाद हरिभद्रका समकालीन थिए । हरिभद्र अष्टसाहस्रिका प्रजापारमिताका टीकाकार थिए । हरिभद्र राजा महिपालका समकालीन थिए- यस्तो उल्लेख मिल्दछ । यसबाट यो स्पष्ट हुन जान्छ कि आचार्य ज्ञानपादले विक्रमशीलमा गुह्यसमाजको आधारमा पछि योगतन्त्र परम्पराको स्थापना गरे । आचार्य ज्ञानपादद्वारा स्थापित तन्त्रको परम्परा भोट देशमा धेरे नै फैलिए र यस परम्परामा सिद्धाचार्य ललितवज्र (ति० रोल-पन्दोज०) ले क्रियातन्त्र र योगतन्त्र का विस्तारमा निकै योगदान गरे ।

अन्ततोगत्वा विक्रमशील महाविहारको गरिमा तत्कालीन राजाहृषि का परस्पर विवाद र अन्तविरोधका कारणले विस्तारै विस्तारै क्षीण हुँदै गयो जसको लाभ मुसलमान सुलतानहृषिले उठाउँदै रहे । यो भारतीय इतिहासमा सांस्कृतिक दमनको एक निष्ठुरतम युग यियो ।

जेसुकै होसु, आज यस महाविहारको धर्मसाधारणो गौरवपूर्ण अतीतका गाथा गाउँदै गाउँदै जनसाधारणाई आफूतिर आकृष्ट गर्दैछ ।

उक्त विक्रमशील महाविहारका खण्डहर मगधको उत्तरीभागमा गंगानदीको किनारामा एउटा सानो पहाडी परिमाणको एउटा मन्दिर थियो जसको चारैतर्फ गुह्यतन्त्र संग सम्बद्ध ५३ साना साना मन्दिर र ५५ साधारण मन्दिर गरी कूल १०८ मन्दिर विद्यमान थिए । बाहिर, चारैतिर पर्खालिले घेरिएको थियो । त्यसमा निवास गर्न १०८ र पण्डितहृषि बलि (अप्तको बलि) का आचार्य प्रतिष्ठान आचार्य, हवन आचार्य र मुसारकक, परेवा रक्षक, आरामिक, उपबन्धकर्ता आदि कूल ११४ व्यक्तिहृषिको लागि भौजनवस्त्रको व्यवस्था थियो । प्रत्येक महिना सर्वधर्म श्रोताहृषिको लागि उत्सवको आयोजना गर्दथे र तिनीहृषिलाई पर्याप्त दक्षिणा दिने गर्दथे । विक्रमशील महाविहारका अधिपति राजा धर्मपाल श्री नालन्दा महाविहारका अधिपति राजा धर्मपाल श्री नालन्दाका पनि संरक्षक थिए । त्यस विहारमा प्रत्येक पण्डिले समय समयमा धर्मोपदेश दिनुपर्ने व्यवस्था थियो ।

संक्षेपमा विक्रमशील महाविहार कला, साहित्य, धर्म दर्शन, तन्त्र आदि सबै विद्याहृषिको दृष्टिबाट विश्वका महोत्तमहृषिमध्ये अन्यतम थियो ।

सोकोलासका दुइ भनाइ

१. संसार आश्चर्यजनक कुरोले भरेको छ तर मानिसभन्दा ठूलो आश्चर्य अरु कुनै छैन ।
२. मौनता नै आइमाईको सांचो गहना हो ।

(वर्ष १६ अंक ५ बाट क्रमशः)

श्री शिवदेवसंस्कारित श्री रुद्रवर्ण महाविहारको सर्वसंघ व्यवस्था

प्रस्तुति- भिक्षु सुदर्शन

द्यःपा: सुत्न पाउने पालो विषयको नियममा
केही सुधार

(क) द्यःपा: सुत्ने पालोमा आएर पनि बीचमा
भाग्ने प्रवृत्ति देखा परेको र दण्ड तिर्छु भनेर कोही पनि
सुत्न नम्नाउने स्थिति त आएन भन्ने बुझन विहार सुधार
समितिका सचिवद्वारा पालो सुत्न आउनेहरुको जाँच गर्ने,

(ख) सचिवले सुत्न आएको र कर्तव्य पालन
गरेको प्रामाणीकरण गर्न सूचना पूर्जीमा सही गरिदिने ।

(ग) प्रथेक दिन थपा:आजुकहाँबाट द्यःपा:-
लाले "थ्यंगः" लिन जानु नपर्ने गर्न पालो सुत्नआउने-
हरुले सचिवको सही भएको कागजे लिएर थपा:आजुकहाँ
मुलि (माटोको मुद्रा) लिन जाने,

(घ) पालो सुतेपछि आउने मुलि (माटोको
मुद्रा) को दण्ड मूल्यमा परिवर्तन गर्दा अन्दाजी ३० वर्ष-
आगाडिसम्म ४ पैसा बराबर थियो भने आज त्यसको
मूल्य एक रूपैया बराबर गरिसकेको छ ।

(ङ) द्यःपा: सुत्ने पालो लिन नसक्ने कारण साथ
निवेदन गरेर ५०।- रूपैया सर्वसंघ कोषमा चढाएर
द्यःपा:को कार्यभारबाट सदस्य मुक्त हुन सक्ने,

(५) महाविहारको दैनिक धार्मिक क्रियाकर्म
नियमपूजा चलाउन र संरक्षण व्यवस्था बोक्न द्यःपा: लिनु

सर्वसंघका सदस्यहरुका लागि सर्वभन्दा पालन गर्ने गाहो
कर्तव्य हो ।

द्यःपा: लिनेका नियम र व्यवस्थाहरु

सर्वसंघका सदस्यहरुका लागि सर्वभन्दा पालन
गर्ने गाहो कर्तव्य द्यःपा: लिनु हो । यस व्यवस्थाका
विधिहरु समय समयमा परिवर्तन हुन्छ, तर जहाँसम्म
द्यःपालाको नियमको कुरा छ, त्यो प्रायः अपरिवर्तनीय
हुन्छ ।

नियमहरु

स्नान गरी नड काटी, शुद्ध भएर द्यःपा: लिइ-
सकेपछि थुर्ये नियमहरु पालन गर्नुपर्दै तर विशेष
नियमहरु यी हुन् -

(क) महाविहारमा दैनिक प्रातः, दिवा र साय-
कालीन पूजा विधिपूर्वक गर्नु,

(ख) महाविहारमा सुत्न र बहाचर्यको पालन
गर्नु, (हिरण्यवर्ण महाविहारमा जस्तो घरे नगड्कन
विहारमै बस्नुपर्दैन) ।

(ग) खानु लाउनुमा प्रायः बन्देज छैन । जस्तो
कि हिरण्यवर्ण महाविहारमा प्याज, वेसार, मामु खानु
हुन्दैन । द्यःपा: बसुञ्जेलसम्म लुगा फेर्नु वा धुनुहुन्दैन ।
त्यस्तो प्रतिवन्ध यस महाविहारमा छैन ।

(ब) घरबाट जूठो नमएको अर्थात् सर्वभन्दा अगाडि निकालिएको खाना खानु,

संघ सदस्यहरूका विश्वास अनुसार जब यो नियमको उल्लंघन हुन्छ, महाविहारमा भएका मुसाहरूले महाविहारका सुन चाँदीको भाँडा बतेन लुकाएर दण्ड तिराउनुपर्ने स्थिति ल्याइदिन्छन् । एक भुक्तभोगी सदस्य आपनो अनुभव सुनाउँदै मलाई मन्नुहुन्छ, उनको द्यःपाःको बेला अहले ब्रुतिसकेको पानीको भाँडो लिइक्ने आपनो जूठो मुख जुतेको थियो । केही शंका पनि लागेके थियो । दिवापूजा गर्न जाँदा बवापाःपाजुको “हेगा” (वस्त्र) ने छैन । ठूलो बवापाःपाजुमा र सानो बवापाःपाजुमा क्षमा मागेर २ “किसली(चामल, सुषारी र पंसा), प्रजापार-मितामा १ किसली र कूड़ाः पाजुमा १ किसली चढाएर क्षमा मार्यो । अनि बत्त “हेगा” देव-प्रकोष्ठमा देखन पाउन सक्यो । द्यःपाः लिने बेला यसकारण सुचिनियममा खुबै ख्याल गर्नुपर्दछ ।

द्यःपाः लिने बेला झाँफू पछि द्यःपाः लिने ध्यक्ति वा आपना विश्वासी संघ सदस्यलाई सहयोगी ध्यक्तिको रूपमा देवप्रकोष्ठमा राख्न ल्याउन पाइन्छ । यस्ता ध्यक्ति-लाई लिसः भनिन्छ ।

परिवर्तनशील व्यवस्थाहरू

द्यःपाःको आजकलको व्यवस्था अनुसार यो द्यःपाः १५ दिनको छ । प्रत्येक दोश्रो आवित्यवारका दिन द्यःपाः लिने दिने काम सम्पन्न हुन्छ ।

पहिले पहिले यो व्यवस्था एक हृष्टा र एक महिनाको पनि भइसकेको विहारका पुराना पुस्तिकाहरूबाट देखा पर्दछ ।

द्यःपाः सम्बन्धी नियम परिवर्तन सर्वसंघ भोजको बेला सर्वसंघको नियमानुसार गर्दछ । यो वास्तवमा सारे महत्वपूर्ण आधार विधि हो किनमने महाविहार सर्व-संघको हो । अतः यसको पालो लिने जस्तो व्यवस्थाको नियम परिवर्तन तथा परिवर्द्धन गर्न सर्वसंघके सम्बिताबाट हुनु सारे सार्थक कुरा हो ।

सर्वसंघद्वारा अनुमोदित नियमानुसार द्यःपाः लिने दिने काम कचाविसः र मूविसःद्वारा कार्यान्वयन हुन्छ । सम्पत्तिको सूची पुस्तिका पढ्दै हेदै एकबाट अर्को-लाई पालो बुझाउँदा करीब ३ घण्टा समय लाग्छ । यस सूचीका विवरण क्षति स्पष्ट मूल्यांकन सहितको वर्णनको हुन्छ मन्ने परिशिष्ट १६ बाट स्पष्ट हुन्छ । उदाहरणको रूपमा कचाविसःले सूचीपुस्तिका हेदै पदनुहुन्छ, “७२ नं. फोल १ भएको केतकी पुलः । चाँदी तोला ६ ॥ मासा ४ । भोहर एक सुनको मोलम्बा लगाएको एउटा चन्द्रमा सहित हकि एउटा चडिएको नोदेका दानबीरसिंह र सानुकाजी दुबैले चढाएको”

पालो दिनेले यस्ते बेला त्यो बस्तु हातमा लिइ-रहन्छ जबकि पालो लिनेले विवरण अनुसार छ छैन हेरी रहन्द्य अनि अन्तमा हस्तान्तरण हुन्छ दाताको नाम भएको ले कथंकदाचित् हराउँदा सत्तामा त्यो बस्तु बनाउँदा दातासंग पनि सल्लाह गर्ने पाउने अवसर दिन्छ ।

माथि ने चर्चा गरिसकेको छु कि द्यःपाः लिनु सर्वसंघका सदस्यहरूको लागि साहै गाहै एक दायित्व-पूर्ण कार्य हो तर जीवन व्यवसायको विस्तारले गर्दा सर्वसंघका सदस्यहरू टाढा टाढा पनि बस्तु पुगे । अर्को कुरा साना र गरीब परिवार यो दायित्व ग्रहण गर्न निकै डराउँदथे ।

संघबाट बहिस्कार गर्ने नियममा परिवर्तन

पहिला पहिला सर्वसंघका सदस्यहरूले द्यःपाः
लिनु अनिवार्य ने थियो । कस्तेले द्यःपाः लिएन भने,
ध्यस्यलाई संघबाट बहिस्कार ने गरिरिचन्थ्यो तर पछि यो
सम्भवतः ध्यावहारिक भएन । पैसा दिएर आपनो सत्तामा
झरू कस्तेला द्यःपाः लिन लगाउने गरियो । यसबाट
यनि समस्याहरू सुलिजाएन । कुनै बस्तु हराउँदा क्षतिपूर्ति
गर्ने र पूजादि धेरे हुने चाडपर्वमा पालोको आयमा
विचाद रहिरहो ।

यस्तै समस्या भएर सर्वसंघले कस्तेले द्यःपाः नलिए
यस्तो पालो नलिनेसँग आर्थिक दण्ड गर्दै त्योभन्दा मुनिका
सदस्यलाई पालो दिने नयाँ ध्यवस्था गरिएको छ ।

क) अत्यन्त ध्यस्त जीवन, ख) आर्थिक उत्पा-
दनको आशामा दौड्ने आजको मानिसहरूको स्वभाव र
ग) द्यःपाःलाःको रूपमा बस्न लाज माने नयाँ प्रवृत्ति-
बाट आर्थिक दण्डको ध्यवस्था गर्दा द्यःपाः नलिनेहरूको
सख्या बढ्ना निस्कन याल्यो । यसै कारण विविच्च परि-
वर्तनपछि आजकाल गरिराखेको यस सम्बन्धी ध्यवस्था
निम्न प्रकारको देखिन्छ-

अ) द्यःपाः नवस्तेसँग ४०।— खण्ड लिने, अनि

आ) कम रूपमा आर्को द्यःपाः लिनेलाई २०।—दिने,

इ) बाकी २०।— रूपैया देव दौषमा जम्मा गर्ने ।

द्यःपाः को आय

क) द्यःपाः बस्दा नित्य बढाउन ल्याउने र कुनै
खास दिन चढाउन ल्याउने विण्डपात्रको चामल,

ख) देवतामा चढाउने मोहरसम्मको नगद पैसा

ग) विशेष चाडपर्वका दिन र चाडपर्व दिनमा

आउने पूजा र चढाउन ल्याउने देवताको भोज भाग,

जहाँसम्म चढाउन ल्याउने गहना वा पूजा साम-
ग्रीको कुरा छ यस्ता जुनसुकै बस्तु पनि विवापाःशाङ्कु क
हुन्छ ।

चोरीको क्षतिपूर्ति गर्न नसकेर परिवारै देवतामा

अर्पित हुने द्यःपाःलाः

यो कथा ७५ वर्ष अगाडिको हो ।

नौद्वै थैनाका ज्योति शाकयलाई आपनो सर्वसंघ-
का सदस्यको हैसियतमा बहन गर्नुपर्ने द्यःपाःको कार्यभार
आएको थियो । दुर्भाग्यवस उसको यस पालामा सुनको
एउटा भाँडो हरायो । द्यःपाः बुझाउने दिन यसको ख्याल
भयो । बिसः र कवाचिसःले यसको क्षतिपूर्ति धरौदी
माग गन्यो । विचाराको आपको श्री सम्पत्ति क्षतिपूर्ति गर्न
सक्ने प्रकारको थिएन । अन्ततः उनले आफू र आपना
परिवारै देवतामा समर्पित गन्यो । दिनहुँ काम गरेर आय
देवतालाई बुझाउने र देवताबाट खर्च लिई आपनो जी-
विका चलाउने गरी उनले आपनो जीवन निर्वाह गरे ।

द्यःपाः लिने नलिने प्रवृत्तिबारे महाबिहार
सुधार समितिका सचिव कुलराज शाक्य भन्नुहुन्छ,

क) कोही कोही कूल परम्पराको कार्य हो, दिने
पर्छ भनेर पालो लिनेहरू छन्,

ख) कोही कोही कहिल्ये पालो नलिने नगद रु ४०।—
तिनै प्रकारका छन् ।

ग) कोही कोही चाडपर्वतिरको आय हुने पालोमा
पालो लिने नभए पैसा दण्ड तिरिदिने प्रकारका
छन् ।

“द्यःपाः” को अबधि कहिले एक महीना भइ
कहिले एक हप्ताको ध्यवस्था गरेको पनि देखिन्छ । वर्त-
आनन्दनूनि

मान २ सप्ताहको द्यःपा: बस्ने व्यवस्था ने. सं. १०२५ गर्दछन् ।

देखि शुलुगरिएको थियो ।

(६) संघ दिवालीमा अधिसर्वसंघका सबै सदस्यहरू उपस्थित हुनु अनिवार्य थियो तर आजकल यो आजुहरूका बीचमा मात्र भए पुग्ने व्यवस्था भएको छ । संघ दिवाली बैशाख शुक्ल प्रतिपदादेखि लिएर अष्टमीको मितिभित्र वृहस्पतिवार पने दिनमा आयोजना गर्दछ ।

(७) श्रीपञ्चमी— श्रीपञ्चमीको पूजा र भोजकालागि चित्ररा क्वापाःआजुले दिनेछ । अरु तरकारीआदिको मात्र पालो पर्नेले व्यवस्था गर्ने । भूमिसुधारपछि खेतबाट आय कम आउने भएपछि यस भोजमा १० छत्रधारी आजु र ४० परिषद् परिवारलाई मात्र खाउने व्यवस्था गरेको छ ।

(८) यःमरि पाउने थिलापुङ्ही— मंसीर पूर्णिमाको दिन गोलाई र तौल मिलाएका यःमरि सर्वसंघका सदस्यहरूमा वितरण हुन्छ । यो सर्वसंघका सदस्य सारे कम भएको प्राचीन समयको गुठी थियो होला किनभने आजकल यस गुठीको यःमरि भाग लगाउँदा सर्वसंघका प्रत्येक सदस्यहरूले यःमरिको एउटा सानो टुक्रामात भाग पाउन सकिन्छ । यःमरि बनाउनका लागि विहारबाट सख्त चामल तीन तीन पाथो गरेर चार जमालाई जिम्मा लगाइदिन्छ ।

(९) मुखःअष्टमि (कातिक शुक्ल अष्टमी)— यो सर्वसंघका सदस्यहरू स्वेच्छाले बतमा भाग लिन पाउने ४० वर्ष पुग्नो गुठी हो । यसको पालो चार चार जमालाई गरी आउँछ र आजु र ४० परिषद्का थकालीहरूको पालो (भोजन) को व्यवस्था गर्नुपर्छ । यस दिन संघसदस्यहरूबाट ने. सं. ४० का रंजनालिपीमा लेखिएका प्रजापारमिता पुस्तिकाको एक दुई पन्ना पाठ

(१०) सप अष्टमि (भाद्र शुक्ल अष्टमी ?)—

पञ्चदानका दिन सबैभन्दा पछि गएर बाकी भएका जम्मै दानबस्तु दान ग्रहण गर्ने देवतालाई फूटःआजु (भयाएको दान लिने थकाली) भनिन्छ । यही फूटःको पालो लिई भएका आयबाट अष्टमीका दिन १० आजुहरूलाई र ४० परिषद्का थकालीलाई भोज खाउँदछ । बास्तवमा यो पालो सर्वसंघ भोजको पालो पर्नेलाई नै पर्छ ।

(११) सीगुठी ४/४ जनाको पालो गरी कमशः आउँछ । यसका लागि आजकल कुनै निश्चित आय छैन । “मूलि” को दण्ड व्यवस्थाबाट हुने आय एउटा मात्र यसको आर्थिक आधार हो ।

(१२) सर्वसंघका सदस्यहरू यस अतिरिक्त स्वेच्छाबाट कोही तुतःखलः, कोही भजनखलः र कोही दाफाखलःमा सम्मिलित हुन्छन् । यी खलकहरूको विशेष क्रियाकलाप श्रावण महिनाभरि “गुलाधम” को अवसरमा हुन्छ । महाविहारको दाफासज्जन पाटनका सबै विहारहरूमा प्रसिद्ध छ (परिशिष्ट ५-१२) र (चित्र सं. ६, ७, ८,) ।

श्री शिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्ण महाविहारमा सर्वसंघमा आजकल जम्मा नामांकित सदस्यहरू ६२४ जना छन् । (कमशः)

सोलनका दुई कुरा

१. कुनैपनि मानिसको विषयमा ऊ मर्नुभन्दा पहिले कुनै राय निश्चित नगनूँ ।
२. कुनैपनि बेवकूफ यस्ता भएन जसले आपनो मुख बन्द राख्न सक्यो ।

बौद्ध जूगुया कारणं

□ श्रामणेर सुनन्द

मनूपा व्यवहार हे मनू हासीकेगु त्रायकं खः। थो बौद्धतयसं थःगु व्यवहारं प्रमाणित यायेमाःगु दु कि वास्तविक रूपय् बुद्धधर्मयात गुकथं थुइकाः छ्यलाच्चन। बुद्धं प्रतिपादित यानाबिज्याःगु धर्मयात नालाकयाच्चन। गु दावि याइह्य सु छहु मनुखं व्यवहारं थव प्रमाणित यायेगु अति आवश्यक जू कि बुद्धधर्मयात गुकथं व्यवहारय् छ्यला। बुद्धधर्मया छु छगु अङ्गयात क्यच्चयानाः मेगु अङ्गयात हाकुतिनाः वांछवयाबिया वा बुद्धं देशना याना अकाबिज्याःगु उपदेशया सारतत्व, अर्थयात बुद्धधर्म अनु-कूल जुइक थौया परिवेशय् उपयुक्त तरिकां छ्यला। बुद्धया उपदेशय् दुगु तःगु कथया खेयात थो थःत छि छि कथं व्यवयाच्चवंगु छु ई थुखे प्रचारय् व्याच्चवंगु दु। बुद्धधर्मप्रति मनूतयके व्यवलनावःगु जिज्ञासां बुद्धधर्मया प्रचारप्रसारय् हिग्यःयागु अवस्था स्वयाः थो छु मचा ह्यूपाः वं धैगु दिच्चाः याये थाय् दु। थये छगु कथं बालाःगु संकेत खने दयेकः वःगु दुसा मेखे बौद्धतयगु धारणाय् बौद्ध कथंया मावं पिहां वनाः मेगु हे बिस्कंगु भावत खने दयेकः वया-च्चवंगु खने दु। थव वास्तवय् धायेगु खःसा सु न बुद्धधर्म उपत्ति कामना याइह्यसिनं बालाःतायेकी मखु।

जन—आन्दोलनं लिपा विभिन्न जाति, समुदाय व धर्मभीरु जनतां थःपिनिगु समस्यात न्हाःने व्ययाः प्रजाता-निक धर्म निराकरणया आशा याःगु खः। छगु ख्युयुगं पिहां वयाः तुयूगु जः खनेवं लसतां झू चाइथे छक्वलं दनावःगु

न्हाःसलं थुइके माःगु खेयात क्यनाव्यूगु खः। जनतां याःगु आशा—आकांक्षा अन्तरिम कालया प्रजातान्त्रिक धांचाया सरकारं तत्कालीन उद्देश्ययात जक वः वियाः दीर्घकालीन समस्या पिहां वैगु खेयात छगु कथं थाति तयाथकू खः। संविधान निर्माण व चुनाव छगूजक यायेगु जिम्मेवारी भाःपा जनतां छवःगु समस्यायात लिपाया सरकारया व्यवहलय् दिकेगु नोति नाला: याःगु ज्यां समस्या समाधान पाखे बिस्कं च्वनाव्यूगु खः।

अन्तरिम कालय् सहभासी जूपि राजनैतिक पुचःत राजनै-तिक रूपय् दिमिन्न मत वा वादया समर्थक धैगु व्यवयाच्चवंसा धार्मिक पक्षपातया खेय् धार्मिक एकाधिकारयात हे समर्थन याइपि खः धैगुया पुष्टि ला २०४७ या संविधानय् छगूजक धर्म उल्लेख यानाव्यूगूलि वयं। संविधान निर्माणया ज्याय् संलग्न जूपिसं थो थःपिनिगु ख्वालय् हाकुकिचः पानाच्चवंगु दु। संविधान निर्माणया इलय् धार्मिक एकाधिकारय् विरोध दुगु खेयात धर्मनिरपेक्षताया आकांक्षा यानाः लाखो मनूतसे याःगु हस्ताक्षरं नं क्यनाव्यूगु खः। संविधान आयोगया अध्यक्षजुं धयादीगु खे लुमंके बहःजू। संविधान निर्माण क्रमय् वःगु सुक्षावय् अवः धंथे खेत धर्म, भावा व जातिया विषयय् केन्द्रित जूगु दु।

संविधान निर्माणया ज्याय् राजनैतिक सङ्गठन-तयगु प्रत्यक्ष सहभागिता दुगुलि राजनैतिक उद्देश्ययात प्राथमिकता व्यूगु खे तर उगु ज्याय् भाषा, जाति व धर्म-

या प्रतिनिधित दुमथ्याकूगु जूगुलि सुशावया रूपय् व्यूगु
विचाःयात हलुकागु धंगं क्याः तत्कालीन उद्देश्यय् जक
ध्यान केन्द्रित यानाः भाषा, जाति व धर्मयात बेवास्ता
याःगु जुइमाः ! छह्य मनूनाप प्रत्यक्ष स्वापू दुगु भाषा,
जाति व धर्मयात उपेक्षा यानाः राजनैतिक उद्देश्य पूवंकेगु
तातुंगुया थव खायूगु अनुभव खः ।

थों बौद्धतय्गु न्हाःने छगु न्हासः तिवां-तिवां
थवाच्चवंगु दु । संविधान निर्मणया इल्य थवयेकूगु धर्म-
निरपेक्षताया सःयात तंकाळवयेगु खः वा वैत पूवंकेत
क्षमता अनुसारं न्हाःवनांतुं च्वनेगु । बौद्धतय्गु दंथुइ पक्ष-
चिपक्षया गुगु भाव वुवलनावैच्वन उक्कि उद्देश्ययात-हास
याइगु सम्भावना अप्पः खने दयेकः वःगु दु । बौद्ध जुयाः

बौद्ध आचरण यायेगु खःसा राजनैतिक रूपं थःयःगु
विश्वास जवनां न धर्मया खेय-छप्पे-छधी जुइगु कल्पाण
जुइ । बौद्धतय्गु दंथुइ न राजनैतिक विश्वास पूथक्-पूथक्
जुइफु, तर धर्मया खेय बौद्ध जूगुया कारण बुद्धधर्मप्रति
दुगु थद्वायात बःक्याः बौद्ध आचरण कथं पक्ष-चिपक्षया
भावयात ह्लंकाछ्वयेमाः । थये मजुसे राजनैतिक
विश्वासयात उच्च प्राथमिकता बियाः धर्मयात राजनीति-
या न्हावःसा यावन धाःसा ह्यिगः थःपिन्सं हे व्ययागु धर्म-
निरपेक्षताया आकांक्षा फुस्कुलूगु खः धंगु सावित जुइ ।
बौद्धतय्गु सं थों थव विचाः यायेमाःगु दु कि बौद्धत तापावक
तक खिखा व्वइर्पि खः वा तात्कालिक उद्देश्यय् जक
केन्द्रित जुइर्पि ? □

(चिनाखँ)

कवबियाः थयकि भनूतसे

- महेन्द्रदेव थक्, वीरगंज

मनू ज्वीमखु अले शान्ति दै मखु
गुवलय् तक निस्वार्थ भाव मनूयाके दै मखु ।
जीव प्राणी दक्व छगु हे मनूखं उक्कि हे ला,
मनं तुनी गुवलय् तक ज्वीमखु भिगु ज्या
सर्वश्रेष्ठ प्राणी धकाः पिव जक याना गनं ज्वी
कर्तव्य यानाः क्यनेवं तिनि थःयःह्यं हे सिद्ध ज्वी ।
खुसिइ न्हां मखुः विकासया खें धैगु
गंभीर विचार व एकताया हिचःति खः हैगु ।
मनू जुसेलि चिन्तन यायेमाः छु खः भि मभिगु
कवबियाः थयकि मनूतसे गन वने माः अन
उक्कि भगवान् वुद्धया उपदेश लुमंकाः न्ह्यावायेमाः
उगु हे धर्म कवबियाः मनूतसे थयकि आजु ।

विकल्पया दृष्टिकोणं भेदभाव पित्रःगु

□ लोकबहादुर शाक्य

आध्यात्मिक क्षेत्रय् न्हाव्यायेत ह्यापां ज्ञान व
प्रज्ञाया खें ध्वाथुइकेगु अनिवार्यजू । मांया मुलय् चवना:
प्राथमिक ज्ञान संयेके सीकेगु लिधंसा जूगुलि माँ ह्यापांह्य
गुरु धायेमाल । विद्यालय्, व्यास्पत्यस् अध्ययन यानाः नं
ज्ञान हासिल यायेगु जुह, थुकथं मेपिनि पाखे न्यनाः संयेकाः
सीकागु नं ज्ञान जुल । अले थःगु हे अन्तर्दृष्टिं छनुमध
यानाः विवेक दुर्द्विध्वाथ्वीकेगु प्रज्ञा जुल । थ्व ब्रह्माण्डय्
खनाच्वंक यावत् रूप पदार्थयात निंगु दृष्टिकोणं बोध
यायेगु आध्यात्मिकताया लिधंसा खः । संवृत्ति सत्यकथं
ध्यवहारय् छ्यलेत रूप पदार्थ प्रत्यक्ष खनेदुगु सत्यखः सा
गम्भीर रूपं यथाभूत ज्ञानपाखे अनित्य सिद्धान्तया
लिधंसाय् फुकक रूप पदार्थ दुगुमखु धकाः थ्वीकिगु परमार्थ
सत्य जुल । अन्तर्दृष्टिरूपी परमार्थ सत्य बोध यायेगु
अःपुमजू । जीवनया धःचाः चाःहुलाच्वंगु संवृत्तिसत्यया
लिधंसा याउँक बोध यायेफु । थ्व सत्य ध्यवहारय् छ्यतले
विकल्पया तर्क प्रस्तुत जुयाच्वनी ।

विकल्प १२ गू तरिकां व्याख्यायानातःगु खें
‘ह्याथ्वे बहःजू (१) ह्ययू सःया लिधंसा कायेफू ह्युतुं
ध्वायेगु अमिलाप विकल्प (२) म्हुतुं पित्रवेगु भावया
लिधंसा क्याः बस्तुया नाम कल्पना यायेगु अभिधेय
विकल्प (३) नां छुनांतेगु बस्तुया थःयःगु गुण देच्वनो ।
क्वाः ख्वाउँ, छाः व्यातु आदि थीथी गुण अवगुण लक्षण
विकल्प (४) छुं न बस्तु थःयःगु अस्तित्वया रूपय् अलग
खनेदु । छुं बस्तुया मतलब पित्रयाच्वनी । लै वहः आदि
मिन्न मिन्न बस्तुया अर्थ विकल्प (५) छुं न बस्तुया स्वभाव
आनन्दभूमि

थ्वीकाः थ्व बस्तु थ्वहे खः आथवा मखु धकाः बोध यायेगु
फेर्गुलि स्वभाव विकल्प (६) छुं न बस्तु हेतुप्रत्ययया
लिधंसां उत्पत्ति थ्वीगु विना कारणं बुयावैमखु । वामाय
वा हे सं कथगूमाय् कथगू हे सं मेगु संमखुगुलि हेतु
विकल्प (७) स्वर्गं नरक दु मदु, आत्मा दु मदु प्राकृतिक
नियमं पृथिव बनय् जूगु आदि खें दुनुगलं थ्वीकेगु दृष्टि
विकल्प (८) जि जिगुथा भावनां जीवन हनाच्वंगु अले
अस्तित्व कायम यायेत अनेक उपायया ग्रःसाग्रवया युक्ति
विकल्प (९) यावत् वस्तुया उत्पत्ति थ्वहे कारणं खः
धकाः सीकेगु उत्पाद विकल्प (१०) फुकक पदार्थ बस्तु
ह्यापा दुगु मखु कारणजक पित्रःगु अनुत्पाद विकल्प
(११) छुं न बस्तु पदार्थ जीवया थःगु हे अस्तित्व मदु
छ्यकल सृष्टि जूगु नं मखु थुगु मिलयज्युयाः छधी
छपांय जुयाच्वंगु सम्बन्धि विकल्प (१२) गुलि बस्तु
मिलय जुतले दयाच्वनी बालकि मदेवनी । नितुनिकाततले
खिपः जुयाच्वनी, पयनकि खिपः मज्जेगु तथ्य याउँक
बोध यायेफु बन्धन अबन्धन विकल्प ।

संसारय् गुलिनं बस्तु जड उवीमा अथवा चेतन
इमिगु छुं न नां देच्वनो । व नां केवल कलिपतजक खः
यथार्थ दुगु मखु अज्ञान योहं यानाः धात्ये दु थे मुलय
जुयाच्वन, आसय जुयाच्वन । बस्तु पाखे नं थीथी कल्पना
यानाः थीथी चिज्जिज लत्पत्ति यानाच्वन । फिल्मन
उपमा काःसा वास्तवय् दुगुमखु किपाःजक खः धक
स्यूसां तबि उकी भुलयज्युयाच्वन खनाच्वंक बस्तु काल्पनि
खः धकाः वाःचायेके माल । झीगु ह्य जि जीगु धक

अहङ्कार ममकार विव्याच्वंगु नं कल्पित नाजक खः
 छायधाःसा हृषा अङ्ग प्रत्यङ्ग तथा अणु अणुइ माला-
 स्वसां जि धइह्य गनं खंके कंमखु । उक्ति फुक्ति बस्तुया
 नां लिक्षयाऽध्येये फःसा बस्तुजा अनिर्वचनीय स्वभाव
 जूवनी । अले जड अथवा चेतन बस्तुया नामं ज्वीगु
 आसक्ति क्षीण जुयावनी । स्तुति प्रशसा तथा निदा पाखे
 ज्वीगु अभिमान व कोद्य आदि न विलीन जुयावनी । थुगु-
 कथं बस्तु बस्तु मिलयज्ञुः परिकल्पित नां जुयाच्वंगु
 निमित्त पाखे बस्तु विज्ञप्ति संज्ञा संज्ञा जुयाच्वंगु तथ्या
 खंजा अवहार चलय् यायेत संबृत्तिसत्य कथं जक खः
 परमार्थ सत्य (आर्य गोचर)या दृष्टिकोणं उत्पत्ति निरोध
 दुगु मखु ।

फुक्ति जड अथवा चेतन बस्तुत निगु वा अप्तः
 बस्तुया संयोगं बनय् जूगु खः अवस्था हिलावनाः भौतिक
 रासायनिक वरिवर्तन जुयादुगु खः छु बस्तु जीवयान थःगु
 हे बिस्कं अस्तित्व मदसे परतन्त्र स्वभाव जुयाच्वंगु खः,
 मदुगु बस्तुयात दु धकाः भापियाच्वंगु जक खः । गन
 दुगुयातनं मदु धकाः मानय् यानाच्वन । थन थ्व खेन
 उल्लेख याये बहःजू कि नां मदु धायेगु स्वयाः प्रत्यक्ष खने
 दयाच्वंगु बस्तु मदु धाये मर्छि धायेमाल ।

चवच इवंतु परतन्त्र स्वभाववा बस्तुमध्य प्राणी
 नं परतन्त्र स्वभावविं खः तर अनादि कालनिसे जि जिगु
 धंगु परिकल्पित स्वभावया ग्राहक दृष्टि ग्राह्य दृष्टिस
 प्यपुनाच्वन । थ्व निगु ग्राह्य धाहक (अहङ्कार ममकार)
 भावना मदुगु अवस्थायात परिनिध्यन्त स्वभाव धाइ,
 स्पष्ट रूपं व्याख्या यायेगु जूसा परस्वभाव थःगु स्वभाव
 मदुगुलि परतन्त्र स्वभाव जुयाच्वंगु खः । परिकल्पित
 परतन्त्र स्वभाव थुलकि परिनिध्यन्त स्वभाव थुयाः निर्वाण
 स्वभाव जूवनी । बुद्धि नं कल्पनां जक पिव्वंगुलि परि-

कल्पित परतन्त्र स्वभाव खः, स्वभाव मदयेके फतकि परि-
 निध्यन्त जुयाः बुद्धत्व लाभ जुइ । थ्व धाःगु वंधाःगु धंगु
 खें मन्तकि आर्यज्ञानया लक्षण जुल तर प्रमाण न्हाथनाः
 मखसे थःथह्य अनुभूति जुयाः निर्कर्षय् थ्यके माःगु जुल ।

बुद्धि सिवाय् नेविसं छगु यानया सिद्धान्त कना-
 वंगु मदु । विकल्प हे भेदभावया हा जुयाच्वंगुलि विकल्प
 मन्तकि जथवा जि जिगु भावना मन्तकि छगु यान थ्वीगु
 जुल । डाक्टरतसे लवय् स्वयाः वासः बीगु थें बुद्धि नं मनू-
 तयंगु क्षमता व स्थिति स्वयाः गुह्यसित गुगु कथं कवा
 आकर्षित याये फं धंगु लक्ष्य कया: भान कनादिज्ञाःगुलि
 जक थी थी मार्गं खनेदुगु खः । शावक व प्रत्येकर्पित छगु-
 यान मकांसे गुरुपिंगु देशना श्रवण यानाः विनय पालम
 यानाः मार्गफल प्राप्त यायेगु प्रचलन जुयाच्वन । थुगु
 स्तरय् पञ्चस्कन्ध मदु मधाः । धर्म नैरात्म बोधमजू
 अचिन्त्य ज्ञान नं खनेमदु । साइकल गयेस हृसिनं पाउरन
 चलय् यायेगु धथान तयेम्बाः शाफसे शाफ चले जुया
 च्वनी । अभ्यास याना पिव्वंगु वासना परम्पराया
 फल धायेमाल । परम्पराया आधारय् शीगु हृय चंगु
 अनगिन्ति हिनूत चलयज्ञुयाच्वन । विकल्प मन्तकि तिनि
 वासना नं मदै अले धर्म नैरात्म बोध ज्वी । शावकर्पित
 समाधि अवस्था विकल्पया भावना मदयेके फुसां तवि
 समाधियागु प्रभाव फुतकि हानं पिव्वयेकु । शावकत नं
 लिपा छगूयान हृसीकाः बुद्धत्व लाभयाये फंगु खें सद्धर्म-
 पुण्डरीक ग्रन्थय् न्हाव्यात गु दु ।

आश्रय परावृत्ति जुलकि केवल चित्तजक खने
 दंगुलि आलय विज्ञानया तर्कं गम्भीर दृष्टिकोणं व्याख्या
 जुयाच्वंगु खनेदु । समता ज्ञान बोध याये फतकि कलेशं
 मुक्त जुयाः विमुक्ति ज्ञान लाभ याये फंगु जुल तर विकल्प-
 या दृष्टिकोणं भेदभाव पिव्वया: आध्यात्मिक क्षेत्र पूर्वकेते
 पंगलः जुयाच्वनीगुलि अभ्यास व अनुभवया लिधंसा कया:
 अन्तदृष्टि ध्वाथवीकाः यथाभूत ज्ञान हृसीके फतकि
 निविकल्प समाधिस थ्यनिगु जुल । □

Life is not Struggle

□ Ajaya Shakya

When I am connected to the word 'struggle'. I remeber the Shakespear's utterance that "Life is Struggle".

Of course we are also realizing that it is a form of struggle. It cannot be anything but just pain, and suffering. And Life is not a bed of rose, it is a complex. We all are coming to this world screamingly because it is a one of painful incidents that to come out into cold and prohibitive surroundings from a soft warm motherly womb. And growth is always attained with pain. Life is after all arguing a painful struggle.

However is the life, in it actually struggle ? yes, to be born is one thing which is just biological. But to be alive, it is totally another different dimensions. Men are living by two dimensions, one is to be political and another is to be religious. The political means to be ambitious to be complete and fight. It means you have to prove that you are

somebody. That's why all the people are in a subtle way, Rubbish. Ambition arises but in deep they are suffering from inferiority complex. They feel nobody if they don't have power to crush and destroy people then they are always struggling. It is to be proved that they are somebody. The ego goes on doing all these stupidity. Have you heared any mad people doing anything wrong like Adolf Hitlor, Napolean-Stallin. . . .?

Once a man was fishing in lake and his friend was watching him hours but not a single fish he could catch. So his friend asked. "What are you doing here ? Just close by there is another lake and don't you know ?" Then he replied, "I know there are so many fishes in that lake that is even difficulties for them to swim" But then why are you fishing here I don't see any fish at all" said his friend. Then he replied "That's why I am sitting here. What

is the point of fishing in the another lake ? Any fool can do that. To fish here is something."

And the ego goes on fishing in lakes where fishes are not. Ego is always interested in that which they do not have. Then it is impossible to be happy for us unless the world is changed according to our desire. So the man who is egoist always remain miserable. That is why we are fighting against the world.

And the desire has projected the ego. When a child borns he becomes without any 'I'. By and by he learns it. Buddha said Ego is just a concept, it doesn't exist in reality. "It is like a horizen. The faster you run the faster it moves away. The slower you go the slower it moves away but the distance between you and horizen remains the same. Hope is a horizen. The desire is a bridge because the horizen does not exist so you can only dream about the bridge. Mind as such is a day dreaming facility. The mind that goes on telling us, 'Do this, be that, posses this possess that otherwise how can you be happy if you don't have it ? We are continuously weaving

dreams to change the things- to make a better house, to have a better wife, to have a better education. We go on living in the future which is just a dream and doesn't it exist. We are struggling for none existential things hence it is a boredom.

We are just interested to have a big house, good car and more money. Our desire is only to have more and more.

Our I the ego is nothing but a combination of dreams. If somebody insults you, the insult will not be meaningful unless you accept it. If you were insulted otherwise you don't say that somebody had insulted you will be charged accepting it. Buddha said, "Accept only that which you need" "But as I accept it not, what are you going to do with, you have to take it back. Similarly your insult will be like thorn in your being. You have not done something against me. You have done something against yourself."

That's why Buddha said:

Evil doers who denounce the wise resemble a person who spits against sky the spittle will never be in the sky but come down on himself.

What's over you are today is nothing but your accumulated past. Your whole past is your present. What's over you are going to be in tomorrow will be what's over you are doing today and this is one of the fundamental law "The laws of Karma." What's over you do, you will have to reap. Why do we get boredom ? Buddha said, you have done somethings not only in this life you have been doing them for millions of life hence boredom. You may not resemble them but in deep down the memory is there. There is reservoir of memory called Alaya Vijnan.

Life destroys nobody but if you fight with it you will be destroyed by your own violence. The harder you fight against it the more frustrates you. It is created by you of your ignorance by your wrong approach to life. Once you understand that conflict is not the way to be happy then you can live blissfully without struggle but due to lack of this understandings. Buddha said that the great is the man whose struggle is gone, whose ego, ambitions all are gone.

To be a human means to be on the way of being a god. Life is just a blissful journey but man, has lost the contact with thin journey because he has become self conscious. The birds, trees, rocks all are happy but they are

not self concious and Buddha, Krisna, Mahavira are happy because they are pure conscious but we are just in between we are no more animals no more rocks and yet not enlighten and hanging in between is misery.

The religious man says "Life is and I am" why not enjoy why not celebrate but the political man says "One day I will enjoy but let me first arrange." I have seen rich people collecting money never enjoying it they say, "Little more let us first collect enough" But mind never says enough it your madness, madness struggle. You can be only yourself so love yourself, accept yourself just be yourself. Be happy with your being don't complain, don't struggle, Drop out your ego, desire, ambition for this start fighting with them otherwise you will miss again because if you start fighting with your derise that means you are creating another desire and you remain the same. So don't go against just be aware. And the awareness is only the way to be lived blissfully. Do not take a life as a problem to be solved Life in just mystery to be lived blissfully take it as a bed of rose, enjoy it, celebrate it, sing it, dance it. accord on it, do not struggle, be happy with no reason then your happiness is just like your breath, then it is not an achievement. It is just your innermost nature it is natural. □

श्रीबृहद् गतिविष्णु

[नेपालीभाषा]

बुद्धको शिक्षामा आत्मालोचनाको स्थान

२०४८ भाद्र ७, काठमाडौं-

यहाँको आनन्दकुटी बिहारमा भाद्र पूर्णिमाको उपलक्ष्यमा शीलप्रार्थना एवं बुद्धपूजा संपन्न भयो । सो बेला मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै महास्थविर भिक्षु अश्वघोषले भन्नुभयो— “बुद्धको शिक्षामा आत्मालोचनाको ठूलो ठाउँ छ । एक पटक भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई जस्ता गरी आफूले शरीर तथा वचन कुनैबाट दोषयुक्त कार्य देखेको छ कि अथवा आपनो काम कुरोको विषयमा कसेलाई असन्तोष छ कि भनी सोधनुभयो । सो बेला सारिपुत्र महास्थविरले भगवान् बुद्धत्व प्राप्त भई शरीर, वचन र बन सर्व निर्मल भइसकेको हुँदा कुनै दोष देख्नु सम्भव छैन परंतु उनीहरू आपने दोष भगवान्ले देख्नु भएको छ कि भनी सोद्धा बुद्धले सारिपुत्रलाई उनीहरू पनि अरहन्त भई निर्देष भइसकेका भएतापनि सदा सतर्क र स्मृतिमान् भई रहिरहनु रास्तो हुनेछ भन्नुभयो ।”

तदुपरात धर्मदेशना गर्दै श्रामणेर तपस्सुले भन्नयो— “भगवान् बुद्ध मार्गप्रदर्शकमात्र हुनुहुन्छ तिवाय कसेलाई पाखुरा समाती निर्वाणमार्गतिर लैजाने र मुक्ति दिने होइन । दुखमुक्त हुनलाई भगवान्को उपदेश अनुसरण गर्नुपर्दछ । बुद्धधर्ममा बरदान दिने लिने कुरालाई

स्थान बिइएको छैन । यसेले रास्तो बाटो अपनाएमा स्वतः बरदान प्राप्त हुने हुन्छ ।” सो दिन भोजनोपरान्त पनि परिवाणपाठ र धर्मदेशना भएको थियो ।

चतुप्रत्यय कोषका सदस्यमा थप

२०४८ आश्विन १२, काठमाडौं-

स्थानोय आनन्दकुटी बिहारको ‘चतुप्रत्यय कोष’ मा श्रद्धालु उपासकोपासिकाहरूको तर्फबाट निम्न श्रद्धालु दाताबाट अरु थप शुल्क ५,६१४— आजीबन सदस्यको रूपमा प्राप्त भएको छ । हालसम्ममा जस्ता रु. १००,५५— प्राप्त भइसकेको छ । हाल प्राप्त भएको मध्येलक्ष्यमी स्थापित ॐबहाः रु. ५०५— र अन्य रु. १०५— प्रदान गर्नेहरूमा— स्व. लाल बहादुर श्रेष्ठ, बालाजू, मयजुलक्ष्मी त्यंगः, कृष्णबन्धु त्यंगः, काजिमक्त नगदेश, पूर्णरत्न वज्राचार्य बालाजू, सुश्री संगीता वज्राचार्य बालाजू, सविता वज्राचार्य बालाजू, सुश्री सुमिता वज्राचार्य बालाजू, सरस्वती बालाजू, खड्गसिंहलामा कुमारीपाटी, धर्मराज लामा प्रयागपोखरी, सुभद्रा मानन्धर पुलांभसाः, दानमाया महर्जन त्यंगः रत्नदेवी ताम्राकार विजयेश्वरी, लक्ष्मीकुमारी चित्रकार ताहाचल, हरिमाया, महर्जन नवसाल, रत्नदेवी मानन्धर नूसाः, जानी महर्जन त्यंगः, सन्तुमाया डङ्गोल नवसाल, जानी महर्जन ब्रह्मटोल रत्नकुमारी मानन्धर ॐबहाः, अनगारिका संघमिता किण्डोल, अनगारिका उत्तरा किण्डोल, अनगारिका सुजाता किण्डोल, जोगमाया महर्जन नवसाल, स्व. माइराम मान-

ब्रह्मरको नाममा ठेबहाः, भीममारां महजंन मुसुबहाः र
सिद्धिनारां साही डल्लू, स्व. राम मानन्धरको नाममा
ताहाचल, लक्षण मानन्धर ताहाचल र रत्नमाया मानन्धर
ताहाचल हुनुहुन्छ । यस्ते प्रतिव्यक्ति ४१०३— दिनेहरूमा
भिक्षु कुमार काश्यप, भिक्षु सुमद्र, ज्ञानशोभा बनबहाः,
जुजुमाइ तुलाधर, सेते कालिमाटी, हर्षमाया कालिमाटी,
बुद्धिबहादुर कालिमाटी, नीलदेवी कालिमाटी, पञ्च-
नारायण मानन्धर, न्हृठेसुन्दर तुलाधर न्यत, धर्मरत्न
ताम्राकार भोटाहिटी, भीमनारां टेबहाः, जमुना टेबहाः,
हर्षनारायण टेबहाः, नानी टेबहाः, बद्रीनारां टेबहाः,
विमला श्रेष्ठ ढल्को, नारां महजंन धर्मस्थली र मोति-
लक्ष्मी, तुँछे हुनुहुन्छ ।

आजीवन सदस्यमा थप

२०४८ आश्विन १५, काठमाण्डौ—

यहाँको आनन्दकुटी विहारद्वारा सञ्चालित १६ वर्ष
पुरानो बौद्ध मासिक पत्रिका आनन्दभूमिमा खरू चारजना
आजीवन सदस्य थप भएका छन् । ती थप हुनेहरूमा १.
लूपीरत्न तुलाधर, नेपाल प्रिण्टिङ्ग प्रेस. त्योड, काठमाडौं
२. पञ्चराज शाक्य, गुइत *C/O* हीराकाजि सुजिकाः,
पाटन ३. कुलनर्साह साहू, इकुनक बाहाः *C/O* हीराकाजि
सुजिकाः, पाटन ४. रुद्रमान शाक्य (माहिला), नाग-
बहाल, *C/O* हीराकाजि सुजिकाः, पाटन, ज्ञानेन्द्रभवत
श्रेष्ठ *C/O* कोष्ठा, लालसिंह विलिङ्ग भेडार्सिं
काठमाण्डौ हुनुहुन्छ ।

आनन्दभूमिको आजीवन ग्राहक शुल्क रु. ३००।— मात्र
रहेको छ र यो प्रत्येक पूर्णिमाका दिनसम्ममा प्रकाशित
हुन्छ ।

बहालबहिलको इतिहासमा प्रवचन

२०४८ आश्विन १, काठमाण्डौ—

धर्मोदयसमामा धर्मदूत समितिको आयोजनामा
उपत्यकाका बहालबहिलको इतिहास विषयमा बुद्धिवार-
मा भएको प्रवचनमा इतिहासका विद्वान् भुवनलाल प्रधान-
ले नेपाली इतिहासमा उपत्यकाका बहालबहिलको प्राची-
नता एवं सांस्कृतिक महत्त्वमाथि प्रकाश पार्दे भन्नुभयो—
‘नेपालका आदिवासी नेवाहरूको संपत्ति भन्नु नै यहो
बहालबहिल हो । विदेशी जोकोही पनि आउंदा नेपालको
संस्कृतिको परिचय गराउन बहाल बहिल नै देखाउन
लाग्नुपर्छ । तथापि यहाँ हिन्दूराज्य घोषित भएको छ ।
बोद्धकला संस्कृतिको आडमा नेपालको सांस्कृतिक निवि-
सम्पन्न भएको भएर पनि यहाँ हिन्दू र बोद्धका बोच धर्म-
समानताको व्यवहार भएको छैन । बहालबहिलमा आपने-
पनको बास्तुकला, काष्ठकला आदि सर्वसम्पन्न छ । मूर्ति-
कला, धातुकला, नृत्तिकाकला, प्रस्तरकला र चित्रकला
लगायत पुराना पुस्तकहरू पनि यहाँ छन् । मानदेवका
जिजुबाजे वृषभदेव बौद्ध हुन् । उनके पालामा विहार
निर्माण गर्ने चलन आएको देखिन्छ । बहालमा भित्र पस्ता
साथ देखिने गरी बवाःपाःद्यः राखिएको हुन्छ भने बहिलमा
एउटा भन्दिर र देवगृह समेत भई धोवाको रूपमा चार-
तिर सत्तलघर बनेको हुन्छ । बहालमा बवाःपाःद्यःको
वायिलो तलामा दीक्षा दिने कोठा हुन्छ ।’

स्यसबेला कार्यक्रम सञ्चालन गर्दे धर्मदूत समिति-
का सदस्य-सचिव सुवर्ण शाक्यले धर्म भनेको कथा भन्न
होइन, इतिहास पनि हो । धर्मको इतिहास पहिल्यादू-
स्यसका विशेषताहरू छानी छानी संरक्षण गर्नुपर्दछ र
स्यसका मूल सन्देशहरू व्यवहारमा प्रयोग गरेर सञ्चा-

धर्मावलम्बी हुनुपर्दछ, नत्र अध्यविश्वासमा परी जोबनको मार्ग ने बाँगिन सक्छ भन्नुभयो ।

धर्मनिरपेक्षता नेपालको आधश्यकता विषयक प्रवचन

२०४८ भाद्र १६ ललितपुर-

धर्मनिरपेक्षता प्रचार आयोजक समितिको आयोजनामा यहाँको कातिक नाचको डबलीमा धर्मनिरपेक्षता नेपालको आधश्यकता विषयक प्रवचन र सांसद् भिक्षु अश्वघोष महास्थविरप्रति अभिनन्दनको कार्यक्रम सम्पन्न भयो । सो बेला सांसद् भिक्षु अश्वघोषले आफूले राष्ट्रिय सभामा लुम्बिनी विकास र धर्मनिरपेक्षताको विषयमा प्रस्तुत गरेको कुरालाई सञ्चार माध्यमले महत्व नदिएको र प्रत्युत्तरमा सञ्चार मन्त्रीले समसामयिक र सान्दर्भिक कुराहरूलाई साक रेडियोले प्राथमिकता दिइने छ मनी जवाफ दिएको कुरा बताउँदै राष्ट्रिय सभामा गएको हुँदा संसद्भित्र बुद्धधर्मको प्रचार भएकोले आफूलाई सन्तोष लागेको कुरा बताउनुभयो । अर्का राष्ट्रिय सभाका सांसद् भहेश चौधरीले थारुहरू बुद्धका अनुयायी हुन् भन्ने घेरे प्रमाणहरू भेटिएको कुरा बताउनुहुँदै नेपाललाई धार्मिक समानताको स्थल बनाउन राज्य-लाई धर्मनिरपेक्ष गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिनुभयो ।

यसै गरी विविध धर्म, भाषा तथा जनजाति संघर्ष समितिका अध्यक्ष भिक्षु सुदर्शन महास्थविरले धार्मिक स्वतन्त्रता भनेको त्यसबेलासम्म निरर्थक हुन्छ जबसम्म त्यहाँ धार्मिक समानता हुँदैन भन्दै संविधान सुझाव आयोगले जालझेल गरेर प्रस्तुत गरिदा नभएको अत्यविराम चिह्न (,) हिन्दू शब्दपछि थपेर राजनीतिक दिवेक गुमाएर प्रजातन्त्रको बदनाम गरेको प्रारोप दिनु-

भयो । जनजाति भहासंघका अध्यक्ष सुरेश भाले भगरले धर्मनिरपेक्षता प्रजातन्त्रको आधारभूत कुरा भएको र जब-तक नेपाल धर्मनिरपेक्ष हुँदैन तबसम्म विभिन्न तबरेले आबाज ढठाउँदै रहेर देशलाई धर्मनिरपेक्ष बनाएर छोड्नुपर्ने कुराको आपील गर्नुभयो । युवा बौद्ध समूहका डा० केशवमान शाक्यले हिन्दूराष्ट्रका नाममा गैरहिन्दू र जनजातिहरूप्रति भइरहेको शोषणलाई व्याख्या परी उल्लेख गर्नुभयो । सभाजसेवी धर्मरत्न शाक्यले राणाकालमा भएको दमन र पञ्चायतकालको हिन्दू पूर्वाग्रही संविधानको पक्षपात अहिलेको प्रजातातिक भनउने संविधानमा पनि विद्यमान रहेकोमा दुःख प्रकट गर्नुभयो ।

ललितपुर बौद्ध विहार संघका अध्यक्ष बुद्धिराज बज्जाचार्यको सभापतित्वमा भएको सो कार्यक्रम शहीद सागरसिंहका पिता गणेशसिंहबाट पानसमा बत्तीबाली उद्घाटन गरिएको थियो र स्वागतभाषण, धन्यवाद जापन, अभिनन्दन समर्पण र कार्यक्रम सञ्चालन क्रमशः हिरारत्न शाक्य, बाबुरत्न नापित, हीराकाजि बज्जाचार्य र सुरेन्द्र शाक्यबाट भएको थियो ।

गुणानुस्मरण भेला

२०४८ भाद्र ५, भोजपुर

यहाँको शाक्यमुनि बौद्ध संघको आयोजनामा दिवगत महानाथक अमृतानन्द महास्थविरको वार्षिक पुष्यदिवसमा गुणानुस्मरणका लागि एउटा भव्य भेला सम्पन्न भयो । पञ्चशील प्रार्थनाबाट शुरू भएको सो भेलामा दिवगत महास्थविरद्वारा रचित भजन गाउनुका साथ गुणानुस्मरण मन्तव्यहरू व्यक्त गरिएका थिए । मन्तव्यको क्रममा यशोधरा मा० वि० का शिक्षक प्रदीप शाक्य, धर्मोदय सभा भोजपुर शाखाका सचिव

भिम शाक्य, बौद्ध संघका सचिव लालधन शाक्यले भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर स्वदेशका मात्र नम्न विदेशका पनि प्रख्यात बौद्धदर्शन ज्ञातामा सम्भिनुहुँछ र अन्तर्राष्ट्रिय कदर पनि पाउनुभएको व्यक्तित्व भएको कुरा संस्मरण गरी गुणानुस्मरणको साथै कृतज्ञता ज्ञापन गरिएको थियो ।

यहाँ भएको अर्को बौद्ध कार्यक्रममा गुला महिना भरि भगवान् बूढ़को पूजा गर्ने सिलसिलामा यलपञ्चवान का दिनमा दानप्रदान र अरु दिनमा बौद्ध भजन तथा बूढ़पूजा पनि भएको थियो ।

गुला महिनामा धर्मदेशना

२०४८ प्राप्तिन २७, भक्तवानपुर-

श्रावण शुक्ल प्रतिपदादेखि भाइकृष्ण अभावास्थासम्मलाई 'गुला' भनिन्छ । यी दिनहरूमा भगवान् बुद्धसम्बन्धी भक्ति मात्र र पूजा आजा हुने हुन्छ । यहाँको हेटौडा जानमाला भजन खलःले पनि बौद्ध कार्यक्रम सञ्चाल गर्न एक समिति गठन थरी बुद्धधर्म सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो । उक्त समिति हर्षरत्न शाक्यको संयोजकत्वमा गठन भएको थियो र अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव र कुषाध्यक्षमा क्रमशः गुणराज शाक्य, महारत्न वज्राचार्य, नियमराज शाक्य र धनवज्र वज्राचार्य रहनुभएको छ भने अरु सदस्थहरूमा पूर्णकुमार मानन्धर, न्हुँचेरत्न शाक्य, ललितराज वैद्य र तेजवीर वज्राचार्य रहनुभएको छ ।

धर्म गर्न विदेश जानुपर्दन

२०४८ भाद्र ५, काठमाण्डौ-

आफ्ना स्वर्गीय पितालाई पिण्डदर्पण गर्न भारतको यामा तीर्थ गएका तारानाथ ढुगानालाई त्यहाँका पण्डाहरूले ज्यान लिने व्यवहार गरेको कुरा वहाँ शार्फेले

ध्यवत गरेका छन् । त्यहाँको सर्वथ्रेष्ठ मानिने पिण्डदान स्थल विष्णुपाडमा पण्डाले भा. र. दश हजार दण्डिणा मागेको मा १२०।— मात्र दिवा असन्तुष्ट भई उनकी श्रीमती कृष्णकुमारी समेतलाई बेहोस हुने गरी पिटी रु. ८ हजार ५ सय लुटेको कुरा साहै दुःख लाग्दो छ । बेहोश भएपछि अरु पण्डाहरूले अस्पतालमा लगी भर्ना गरिर्दिवा चार दिनको उपचारपछि भारतीय प्रहरीको सहयोगमा रक्सौलसम्म पुऱ्याउने व्यवस्था मिलाइएको र बीरगञ्जमा आर्थिक सहयोग प्राप्त गरी काठमाण्डौ आइपुगेको वहाँको दुःखद अभिव्यक्ति छ । कुनै पनि धार्मिक कार्य गर्न विदेश जानुपर्दन, नेपालमै ठूलठूला तीर्थस्थलहरू छन् । विदेशमा धर्म कमाउन जाँदा लुटिन र बेहजत भई कर्कनुबाट अरु नेपाली जोगियनु भक्ते सुझाव वहाँले दिनुभएको छ ।

[नेपालभाषा]

उपाउल

११११ यैलाथ्व १२, ये-

अनया ३३ ब्राह्मत्वाया भञ्जुथीनक महाविहासंरक्षण सुधार संघ थः मंदुर्पि परिवारपि अध्यक्ष सानुशाक्य लगायत जगतरत्न शाक्य, जुजुकाजि शाक्य, आनन्दबहादुर शाक्य, पञ्चारत्न शाक्य, कथमयजु वजानी देवीपिंगु नाम बौद्ध परंपराकर्थ स्तोत्रपाठ यानाः उपाउल । उपाउल वनेगु परम्परां यानाः बौद्ध स्तोत्रपाठ यापेतु अद्वा ल्यनाच्चंगु खें बौद्ध जगतं तायेकाच्चंगु दु ।

चौवर त्वःत्तल

११११ यैलागा १, ये-

भनवीदेतक प्रवृजित जीवन हने धुक्कूपि भिन्न भन व भिक्षु सुवर्ण निहृसिन गृहस्थ जीवन हनेयाँ प्रचलित चौवर त्वःत्तल गुगु दु । चौवर त्वतुसेलि सुशोभन निः

आनन्दभूमि

सुशोभन धकाः यःगु ना छूगु दु । सुशोभन थौकल्य थनया
अँबाहाःत्वाःया यःगु हे पंतक छेष्य च्वनाबिजया गु दु ।
अथे हे भिक्षु सुवर्णं चीवर त्व.तुसेलि जापानय च्वनाः
गृहस्थजुयाच्वंगु सीदुगु दु ।

श्रीकीर्तिविहारया उपोसथागार

११११ गुलाथ्व ५, किपू-

थनया नगर मण्डप श्रीकीर्ति विहारया उपोसथा-
गारय दुने भिनया: जूगु क्षति बांलाक रङ्गरोगन याना:
मूहन्हगु टेबुलसेट, लासा व बिजुनी किण्टल मत, बुद्धमूर्ति इ-
लू सिया: न्हूधाः यायेगु ज्या पूवंकल । रङ्गरोगनया
नीगो सानु रत्न स्थापित ६०००।— या रंग, कार्पेटया
लागो दिलरत्न शावय २२५००।— या अद्वा दान याःगु
जुल । मेमेगु लूपायेगु, मत, टेबुल व स्वां आदियात छगु
लाखति खर्च याना: थाई इन्टर नेशनल उपाध्यक्ष प्रसित
सहित थाई उपासक उपासिकापिसं अद्वा तःगु जुल । थथे

थगु विहारय थाई इन्टरनेशनल एथरवेज हल दयेकेत
बाई इन्टरनेशनलपाखे स्वंगु लाख तका ग्वाहालि प्राप्त
बगु जुल । थगु हल निर्माण हे जुयाच्वंगु दु ।

षिविध धार्मिक ज्याइवः हनीगु

११११ यैलागा ६, किपू-

थनया श्रीकीर्तिविहारय वेगु कात्तिक १० गते
कुन्ह संवेजनीय चैत्यय गजू छ्वीगु, कथितदानया लसताय्
दान, भोजन प्रदान, प्रदर्ज्या समारोह ज्वीगु

थगु पुण्यकार्य थाइलैण्डया परमपूज्य सोमदेव
एकुआ सकल महासंघ परिणायकया संरक्षणय्
तोङ्गनुच जोविबुतया ग्वसालय थाइलैण्ड
विजयार्थिय नेपालय दुर्विथाई समुदायया पाखे ज्वीगु
।

महापरित्राणपाठ जुल

११११ अनलागा ७, यल-

वेगु अनलागाय थनया अनगारिका संघपाखे विश्व-
शान्तिया कामनाया से महापरित्राण वदचाःगु जुल । उबलय्
संरक्षकया तेय बिज्यानाच्वंहा बुद्धघोष महास्थविरया
सपक्ष शीलप्रार्थना व वस्त्रेलपःखे महापरित्राणया महत्व-
या विषयय संक्षिप्त धर्मदेशना न जूगु जुल । उब्यलय्
अनगारिकापि सुशीलापाखे परित्राण पाठ याकूगु व
सुजाता । पाखे मङ्गलसूत्रया धर्य प्रस्तुत जूगु जुल । अन्तय्
अनगारिका संघरक्षितपाखे सुभाय देषासे ज्याइवः
वदचाःगु जुल ।

वार्षिक कार्यक्रम हन

११११ दिलाथ्व ६, यल-

थनया यशोधरा निम्न माध्यमिक विद्यालयया
प्रांगणय यशोधरा बौद्ध परियत्तिया ज्याइवः जूगु जुल ।
भिक्षु बुद्धघोष महास्थविरया सभापतिवय जूगु थुगु
ज्याइवलय अनगारिकापि संघरक्षिता व नेवखमि त्वचु
बियाबिज्याःगु जुल । बाबुरत्न नापितपाखे लसकुस त्वचु
जूगु उब्यलय पञ्चराज शावय, मोहनकाजि तान्नाकार व
महेन्द्ररत्न शावयपिसं परियति विषयया महत्व व उकिया
विकास याथे माःगु खैय मन्तुना प्रस्तुत जुल । अनगारिका
विजितपाखे सुभाय देषाःगु उगु इलय परियत्तिया स्थन-
मित व चिनाखे धेवेबःलाः ज्या इवलय ह्वाप, ल्यु,
लियांल्यू व हःपा: बीहूसित बुद्धघोष महास्थविरयाखे
सिर्पः लःह्लाःगु जुल ।

बिचाः हायेकल

११११ यैलाथ्व १२, यल-

थनया चंकीटोल तनविहारया उपासिका आशा-
माया ६५ देया बैसय मदुगुया तनविहार व सुमङ्गल
विहारयात धकाः निद्वः दां लःह्लानातःगु दुगु खः ।
(ल्यं ह्वापांगु कभरया दुनेया पेजय)

जातिवादया चरम सीमा

महाराष्ट्र्य पेशवा-शासनया इलय् सवर्ण
हिन्दूत लँय् जुइबलय् अछूतत अन लँय् जुइ
मज्यू। थथे या:गु अछूतया किचल सवर्ण हिन्दू-
यात दाइ धकाः खः।

अछूतपिंसं ल्हाःतय् अथवा गःपतय् हाकुगु का
छपु हिनातयेमाः, कवखायातयेमाः। अथे याये
माःगु ल्वःमसें ह्यमसियाः सवर्ण हिन्दूः इमित
मथीकेत खः।

पेशवाकालया महाराष्ट्र्या राजधानी पूनाय्
अछूतयसं थःगु जँय् तुफि छकि चीनाजुइमाः धकाः
ज़ुजुं समेतं हुकुम जुल। थथे यायेमाःगु अछूतपिंसं
पलाः तःथाय् सवर्ण हिन्दूया पलाः मलाकेत खः
छाय्धाःमा अछूतं पलाः तःथाय् बंमपुसे ब्राह्मण
पलाः तयेवं इपि अपवित्र जुइ।

पूनाय् अबलय् अछूतपिंसं चायागु कुर्लिचा छ्गः
नं कवखायाजुइमाः। थथे याये माःगु इमिसं ई
खै फाःथाय् हिन्दूया पलाः मलाकेत खः।

अबलय् महाराष्ट्र्य सच्छिइ चय्हां मयाक
अब्राह्मणत दु।

उकि थुलिसिबय् बहुमत व बहुसंख्यक प्रवास
शोषण ब्राह्मणवादं यायेगु छु दु ?

जातिवादयागु थव सिबय् चर्कोगु अप्रजात-
न्त्रिक तानाशाहया मेगु दसु छु दनि ?

वितरण हुन नसकेमा फिर्ता पठाउनुहोला।

“आनन्दभूमि”

पत्र मंजूषा २००७

काठमाडौं,

नेपाल ।

To

Postage Stamp